

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA NEDERLANDISTIKY

**Tussen echtgenoot en volk – De vergelijking van politieke
positie van Jacoba van Beieren en Elisabeth I van Bohemen**

**Mezi manželem a lidem – Porovnání politické pozice Jakoby
Bavorské a Elišky Přemyslovny**

**Between husband and nation – Comparison of the political
position of Jaqueline, countess of Hainaut and Elisabeth of
Bohemia**

DIPLOMOVÁ MAGISTERSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: prof. dr. Wilken Engelbrecht, cand. lit.

Vypracovala: Bc. Kristýna Janská

Olomouc 2021

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci na téma *Mezi manželem a lidem – Porovnání politické pozice Jakoby Bavorské a Elišky Přemyslovny* jsem vypracovala samostatně pod vedením prof. dr. Wilkena Engelbrechta a že jsem v ní uvedla předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

Ik verklaar, dat ik deze master afstudeerscriptie over het thema *Tussen echtgenoot en volk – De vergelijking van politieke positie van Jacoba van Beieren en Elisabeth I van Bohemen* zelfstandig met gebruik van de genoemde literatuur en de andere bronnen en onder begeleiding van prof. dr. Wilken Engelbrecht, heb geschreven.

Te Olomouc op 12.12. 2021

.....

Bc. Kristýna Janská

Dankbetuiging

Ik zou graag hartelijk bedanken mijn begeleider prof. dr. Wilken Engelbrecht, cand. lit. voor zijn vakbegeleiding, adviezen en waardevolle opmerkingen bij de verwerking van de master scriptie.

Inhoud

Inleiding.....	5
1. Elisabeth I van Bohemen (1292-1330).....	9
1.1. Achtergrond	12
1.2. Periode van wisselende koningen (1305-1310)	13
1.2.1 Wenceslaus III	15
1.2.2 Hendrik van Karinthië	18
1.2.3 Rudolf I van Bohemen.....	19
1.2.4 De terugkeer en de val van Hendrik van Karinthië	20
1.3. Jan van Luxemburg (1296-1346).....	23
1.3.1. Weg naar de Boheemse troon.....	25
1.3.2. Koninklijke moeilijkheden	28
1.4 De Neder-Beierse schuilplaats	32
2. Jacoba van Beieren (1401-1436).....	34
2.1. Hoekse en Kabeljauwse twisten (1350-1490).....	35
2.2. Achtergrond	38
2.3. Op zoek naar een beschermer	41
2.3 De vriend of de vijand?.....	43
2.4. De oorlog en het huwelijk.....	46
3. Vergelijking.....	50
Conclusie	52
Bibliografie.....	54
Lijst van afbeeldingen	56
Resumé	57
Resumé in het Engels	58
Anotace.....	59

Inleiding

Het Middeleeuwse Europa was geen periode die gunstig voor de emancipatie van vrouwen was geweest. Alhoewel er gerespecteerde, ‘onafhankelijke’¹ vrouwen die een ‘mannelijke’² betrekking uitgeoefend hebben bestonden. Een voorbeeld van zulke vrouw was Filippa van Henegouwen (1314-1369). Zij heerste als de koningin-regentes voor haar echtgenoot Eduard III van Engeland.³ Het ging niettemin bijna uitsluitend om vrouwen uit de hogere lagen van de maatschappij en nauwelijks om gewone vrouwen (Nip, 2005). Voor de behandeling van vrouwen golden eerder meningen van geestelijken en theologen. Kopečková (2009) vat hun meningen over de ‘opvoeding’ van een vrouw door haar echtgenoot zo samen: *‘De echtgenoot moet niet al “een vurig minnaar van zijn vrouw” zijn, maar hij moet haar met een stevige hand beheersen. Echtgenoten zijn gelijk als het op het lichaam komt, maar een man is de meester van een vrouw die het recht heeft om haar te controleren, te beperken en te straffen, zelfs door te slaan’* (Kopečková, et al., 2009 p. 24).⁴

In de Middeleeuwen heerste er een mening onder geestelijken (bv. Sint Augustinus en paus Gregorius I) dat de vrouw minderwaardig is aan de man. Al volgens de Bijbel werd Eva uit de rib van Adam gemaakt. Hierop baseerde Sint-Augustinus zijn mening over de minderwaardigheid en ondergeschiktheid van vrouwen. Volgens hem is de minderwaardigheid veroorzaakt door haar schepping uit een klein deel van de man. Bovendien was het haar zonde de waarom zij en Adam het Hof van Eden moesten verlaten. Sint Ambrosius gebruikte dit Bijbelse verhaal als een voorbeeld van de mannelijke en de vrouwelijke essentie. Naar zijn mening zijn *‘zinnelijkheid, zwakheid, lichtzinnigheid en de inspanning om de man te overheersen’*⁵ voor vrouwen kenmerkend. De mannelijke filosofen van de 12^e eeuw voegen nog toe dat uitsluitend mannen zich naar hun wijsheid, bedachtzaamheid en gevoeligheid kunnen voegen (Kopečková, et al., 2009 p. 23).

In zulk gedachtegoed over vrouwen leefden Elisabeth van Bohemen en Jacoba van Beieren. Zij waren echter geen gewone vrouwen. Beiden waren de erfgenamen van hun landen, maar vanwege hun geslacht konden zij niet zelf op de troon zitten en heersen. Dit privilege moesten zij overlaten aan hun echtgenoten, daarom was de keuze van hun echtgenoot cruciaal. Ondanks dat hadden zij erin geen woord.

¹ Zij waren sowieso afhankelijk van een gunst van mannen (vader, broer, echtgenoot of zoon).

² De mening wat de juiste betrekking voor vrouwen is, verschilt in de loop der tijd.

³ <https://www.britannica.com/biography/Philippa-of-Hainaut>, raadpleegde op 20.02.2021

⁴ “Manžel nesmí být příliš “horlivým milovníkem své choti”, ale má ji ovládat pevnou rukou. Manžel a manželka jsou si rovni, pokud jde o tělo, ale muž je ženiným, který má právo ji řídit, omezovat a trestat, třeba i bitím” vertaald door auteur

⁵ “[...] smyslnost, chabost, lehkovážnost a snaha ovládnout muže” Vertaald door auteur

De opvatting van het huwelijk in de Middeleeuwen verschilt van het hedendaagse concept van een huwelijk als een acte van diepe liefdevolle gevoelens. Voor aristocratische kringen was het huwelijk vooral een acte van de politieke macht en soms ook een financiële acte. Daarin had het echtpaar geen inspraak. Alles werd door hun vaders geregeld. In zulke huwelijken werd een echtpaar al als kleine kinderen aan elkaar beloofd. In dat geval was het huwelijk volgens het canonieke recht in twee fases verdeeld. De eerste fase was *'verba de futuro'*. Dat was nog niet het huwelijk, maar een formele toezegging. Toch werd deze acte ook als huwelijk beschouwd. Niettemin was dit 'huwelijk' nog niet 'geconsumeerd' omdat het om een 'huwelijk' tussen kinderen ging. Deze toezegging zou kunnen worden afgezegd, maar vanwege het strategische belang daarvan werd dat nauwelijks gedaan. De tweede fase was het *'verba de praesenti'* huwelijk. Deze fase vond vaak pas jaren na het eerste huwelijk plaats. Jongens konden op veertienjarige leeftijd trouwen, meisjes op twaalfjarige leeftijd, aldus het canonieke recht. Vroeger dan dat kon het huwelijk niet plaatsvinden en 'geconsumeerd' worden (Janse, 2009 pp. 44-46). Naar de mening van de hedendaagse maatschappij kan dat te vroeg schijnen, maar de levensverwachting in de 14^e eeuw daalde naar alleen 45 jaar vanwege de pest.⁶ Op basis van botten onderzoeken werd vastgesteld dat kinderen in de Middeleeuwen de puberteit rond dezelfde leeftijd als nu bereikten. Toch speelden verschillende factoren zoals ondervoeding en zwaar werk een rol erin.⁷

De kennis van toenmalige opvattingen over vrouwen en huwelijk is dus noodzakelijk voor de juiste interpretatie van de vrouwelijke geschiedenis. De onderzoeken van het leven van de Middeleeuwse (edel)vrouwen zijn vooral op kronieken gebaseerd. Bij kronieken moeten we altijd in de gaten houden dat kroniekschrijvers betaald werden om de besteller in een gunstig licht te tonen, daarom was hun objectiviteit onbelangrijk. Bovendien werd een beeld van vrouwen in kronieken beïnvloed door het feit dat alle kronieken in die tijd door mannelijke geestelijken geschreven werd. De geestelijken geloofden dat de vrouw een ondergeschikt geslacht was. Wat problematisch vanuit het moderne opzicht is, is dat vroeger moderne mannelijke historici zulke meningen ook letterlijk hadden overgenomen. Bijvoorbeeld Nip bekritiseert P. H. P. Jansen, de historicus die het leven van Jacoba van Beieren onderzocht dat hij de meningen van de toenmalige kroniekschrijvers gedachteloos had gevolgd (Nip, 2005 pp. 194-195). Ook Koplčková uitte een soortgelijke kritiek op de mannelijke historici die over het leven van Elisabeth van Bohemen en haar eigenschappen schreven (Koplčková, 2003 pp. 7-8). In deze scriptie wil ik deze dames beschrijven zonder de misogynie die vroeger hun beeld beïnvloed had.

⁶<https://www.bbc.com/future/article/20181002-how-long-did-ancient-people-live-life-span-versus-longevity> (23.06.2021)

⁷<https://theconversation.com/children-arent-starting-puberty-younger-medieval-skeletons-reveal-91095> (23.06.2021)

Om die reden gebruik ik zowel oudere bronnen als de nieuwe zodat ik een verschil in het narratief kan onderscheiden.

Hoewel Elisabeth van Bohemen en Jacoba van Beieren vrouwen waren, betekende het niet dat zij geen interesse in hun volk hadden of dat zij geen invloed op hun landen hadden. Integendeel. In deze scriptie houd ik me bezig met de vragen over hun politieke status en hun privéleven. Aan de ene kant staat de politiek. Ik wil onderzoeken hoe groot hun feitelijke invloed op de staatsleiding was? Hadden zij invloed op hun gebieden of waren hun echtgenoten degenen die alles besloten? Aan de andere kant staan hun huwelijken. Hoe beïnvloedde hun status van de erfgename de relatie met hun echtgenoten en het privéleven? Voor het onderzoek zal ik boeken en wetenschappelijke artikels gebruiken.

Beide dames hadden niet alleen een gelijk noodlot wegens hun positie, maar ook waren zij verwanten via Jutta, de dochter van Elisabeth en de overgrootmoeder van Jacoba. Elisabeth van Bohemen is vooral bekend als de dochter van Wenceslaus II, de echtgenote van de koning Jan van Luxemburg en de moeder van de keizer en geliefde Tsjechische koning Karel IV. Als vele vrouwen in de geschiedenis werd zij in zekere opzicht gezien als een bepaald ‘aanhangel’ van de invloedrijke mannen. In de afgelopen twee eeuwen werd zij door de Tsjechische historici vooral beschreven als een emotioneel labiele en driftige vrouw die niet voor het heersen geschikt was. Er werd weinig aandacht besteed aan haar complexe persoonlijkheid. In deze scriptie wil ik me dus vooral op haar als vrouw en koningin concentreren.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie zal ik me bezighouden met de achtergrond en jeugd van Elisabeth. Daarna zal ik chronologisch vanaf 1305 tot 1315 verdergaan. Voor deze periode van Boheemse geschiedenis zijn frequente politieke twisten en wendingen typerend. Dat heeft te maken met wisselingen van koningen. Bovendien ontstond in deze periode een idee dat Elisabeth de nieuwe Boheemse koningin zou kunnen worden door het huwelijk met een zoon van de Rooms keizer. Verder beschrijf ik het huwelijk met Jan van Luxemburg uit zowel een persoonlijke als politieke perspectief. Opzettelijk besteed ik weinig aandacht aan de internationale politiek van Jan van Luxemburg omdat het een complex thema is en de primaire aandacht van Elisabeth was Bohemen. Deze hoofdstuk eindigt met de dood van Elisabeth in 1330.

In het tweede hoofdstuk besteed ik aandacht aan Jacoba van Beieren. Eerst houd ik me bezig met Hoekse en Kabeljauwse twisten de toenmalige politieke omgeving vormden, leg ik kort en bondig de oorsprong van dit conflict uit die al voor het leven van Jacoba begon en ook haar politieke noodlood ook sterk beïnvloedde. Daarna beschrijf ik haar achtergrond en jeugd. Vervolgens onderzoek ik haar leven na de dood van haar eerste echtgenoot dauphin Jan van Touraine en haar vader Willem VI van Holland in 1317. Met

hun dood begon de strijd van Jacoba over de erkenning van haar rechten. Zij had als een vrouw de politieke bescherming van een man nodig, daarom schrijf ik in het volgende onderdeel over de rol van haar echtgenoten – Jan van Brabant, Humphrey van Gloucester en Frank van Borsele in de Successieoorlog tussen haar en haar oom Jan van Beieren en dan Filips de Goede. De oorlog echter ging door omdat na de dood van Jan van Beieren zijn rechten Filips de Goede heeft geërfd. De laatste deel van dit hoofdstuk brengt in kaart de ultieme nederlaag van Jacoba en haar leven daarna tot haar dood in 1436.

In het derde hoofdstuk vergelijk ik de levens van deze dames - hun successen en vallen. Hoe hadden zij de rol van vorstinnen gekregen en in welke wijze konden zij voor zichzelf in de patriarchaal maatschappij kunnen opkomen.

In het laatste hoofdstuk concludeer ik het thema van de rollen van adellijke vrouwen in het politiek en hun persoonlijke leven. Centraal staan daarbij in mijn onderzoek de volgende vragen:

Hoe groot was een feitelijk invloed van hen op een staatsleiding? Hadden zij een invloed op hun gebieden of waren hun echtgenoten mensen die alles besloten?

En wat hun privéleven betreft – Hoe beïnvloedde hun status van de vorstinnen van het land de relatie met hun echtgenoten in het privéleven?

1. Elisabeth I van Bohemen (1292-1330)

Elisabeth was de dochter van Boheemse koning Wenceslaus II en zijn eerste echtgenote Guta van Habsburg. Zij werd geboren op 20 januari 1292 als hun vijfde kind.

Afb. 1 Een borstbeeld van Elisabeth van Bohemen in Sint-Vituskathedraal

Haar moeder was de dochter van keizer Rudolf I van Habsburg en zijn echtgenote Gertrude van Hohenberg. De hand van Guta was toegezegd aan kroonprins Wenceslaus toen ze beiden vijf jaar oud waren. Een huwelijkspolitiek was toen een gewoon praktijk in de politiek van de adel, maar welke redenen er waren voor het huwelijk tussen de Přemysliden en de Habsburgers? Dit huwelijk ontstond echter niet uit een vriendschap tussen de schoonvaders. Integendeel. Zij hadden de oorlog tegen elkaar gevoerd. In 1276 leed Ottokar II, de vader van Wenceslaus, een nederlaag tegen Rudolf en zijn bondgenoten. Hun vredesakkoord bevatte behalve een verlies van gebieden ook een toezegging van Wenceslaus als echtgenoot voor één van de dochters van Rudolf (Charvátová, 2007 p. 42). Er werd pas later besloten dat Guta zijn echtgenote zal worden.

Rudolf wilde door het huwelijk meer invloed op de keurvorsten krijgen. Hoewel hij in die tijd al een succesvolle keizer was kwam hij oorspronkelijk zelf enkel uit een grafelijke familie. Door middel van het introuwen van zijn dochters in de koninklijke families verkreeg hij nog meer invloed voor zijn familie (Charvátová, 2007 p. 44). Elke Boheemse koning hield tevens één stem als keurvorst in de verkiezing van de keizer van het Heilige Roomse Rijk. Door slimme huwelijkspolitiek bereikte Rudolf de situatie dat op een moment alle keurvorsten zijn schoonzonen waren. Dat zou moeten verzekeren dat ook de volgende keizer uit het Habsburgse huis zou komen (Charvátová, 2007 p. 49).

In 1278 trok Ottokar II weer ten oorlog tegen Rudolf naar Oostenrijk. Zij kwamen tegen elkaar in het veld voor de laatste keer in de slag op het Marchfeld. Tijdens deze slag kwam Ottokar II om het leven en daardoor is de zevenjarige Wenceslaus de koning van de Boheemse landen geworden (Charvátová, 2007 pp. 46-47). Na de dood van Ottokar II gingen de onderhandelingen over de Boheemse landen en jonge koning door tussen

Rudolf en koningin Cundigonde, de moeder van Wenceslaus. Er werd opnieuw toegestemd dat Wenceslaus de schoonzoon van Rudolf zal worden.

Guta en Wenceslaus ontmoetten elkaar voor het eerst op hun huwelijk in 1278. Uit die tijd is een mooie aantekening over van hun gesprek waarin hij aan haar vertelde over zijn sperwer en zij over haar poppen. Hun eerste 'huwelijk' of de verloving vond plaats in hetzelfde jaar. Volgens de kerk was de legale leeftijd voor het huwelijk in die tijd zeven jaar. Om het huwelijk te vervullen werden zij samen in een bed gelegd, toch ging het destijds alleen om een symbolische vervulling. Echte vervulling was verwacht pas later wanneer zij de 'volwassenheid' bereiken. Ik zet volwassenheid tussen haakjes omdat men in de Middeleeuwen een mens veel vroeger dan tegenwoordig als volwassen beschouwde. Jongens werden als volwassene beschouwd voor het huwelijk op veertienjarige leeftijd en bij meisjes was het nog twee jaar eerder. In het geval van Wenceslaus en Guta gebeurde de vervulling toen ze beiden veertien waren (Jan 2015: 33; Charvátová 2007: 51).

Na het trouwfeest werden de pasgetrouwden weer gescheiden. De echtgenote Guta keerde met haar familie terug naar Wenen (Charvátová, 2007 p. 82). Dat was een ongewone stap omdat in die tijd een echtgenote meestal aan het hof van haar echtgenoot bleef (Charvátová, 2007 p. 148).

Afb. 2 Guta van Habsburg in *Chronicon Aulae Regiae*

Afb. 3 Wenceslaus II in de *Codex Manesse*

De jonge koning was nog minderjarig en bijgevolg moest hij onder een voogdij heersen. Als zijn koning-regent werd Otto V van Brandenburg gekozen (Charvátová, 2007 p. 49). Otto was de zoon van Beatrix, de zus van Ottokar II Přemysl. Wenceslaus en Otto waren bijgevolg neven. Tot het einde van het jaar 1278 logeerde Wenceslaus met zijn moeder in Praag bij haar kamerdiensenaar en daardoor ook onder de bescherming van Praagse burgers. Toch liet Otto de jonge kroonprins in het begin van het jaar 1279 op het kasteel

Bezděz gevangenzetten en na een paar maanden werd hij door Otto naar Brandenburg overgebracht.

Over de tijd die Wenceslaus in Brandenburg spendeerde werd in de kroniek *Chronicon Aulae Regiae* (Chronik von Königsaal) gerapporteerd als over een groot lijden van Wenceslaus. Het verhaal bevat gelijkenissen met het leven van Tsjechische patroon Sint Wenceslaus. Volgens de abt Otto van Thüringen, de auteur van deze kroniek, werd hij door honger gekweld, droeg simpele kleding van wol in plaats van duurdere linnen en zijn schoenen hadden gaten. De historici (Jan, 2015 p. 42), (Charvátová, 2007 pp. 57-58) (Dvořáčková-Malá, 2011 p. 138) zijn echter van mening dat de beschrijving van realiteit niet reëel is omdat Otto hiermee de vroomheid van Wenceslaus wilde benadrukken. Bovendien werd in 1292 in de kroniek zelf over Otto V geschreven als over *de dierbare verwant*.

De jonge koningin keerde in 1283 terug naar Bohemen. Hoe was Guta als de echtgenote? *Chronicon Aulae Regiae* (195, p. 195) beschreef haar als '*edelmoedig, aardig, zedig, alle lof waardig*'⁸ Tot de taken van vrouwen bij het hof behoorden vooral de zorg voor de familie en de verzorging van de organisatie van de huishouding. Verder organiseerden zij feesten, ondersteunden de kerk en de kunst als mecenasen en zorgden zij voor de gasten.

Desondanks was het belangrijkste levensdoel van een vrouw toen om van een kind te bevallen, bij voorkeur van een zoon. Een koning zonder troonopvolger betekende altijd een mogelijke politieke onstabieleit. Ook op dit gebied was Guta een goede echtgenote. In het huwelijk met Wenceslaus heeft zij tien kinderen op de wereld gebracht. Daaruit kunnen we afleiden dat zij bijna elk jaar van één kind is bevallen. Helaas zijn slechts vier van haar tien kinderen⁹ volwassen geworden. De hoge kindersterfte was typerend voor die tijd en de koninklijke gezinnen waren geen uitzondering. De overlevende kinderen waren Wenceslaus en zijn drie zussen Anna, Elisabeth en Margareta. Wenceslaus is later koning geworden. Anna werd op haar 16 jaar aan Hendrik van Karinthië uitgehuwelijkt en na de moord op haar broer is zij Boheemse en Poolse koningin geworden. Elisabeth trouwde pas op 18 jarige leeftijd met Jan van Luxemburg. Na de mislukking van haar schoonbroer Hendrik van Karinthië als de Boheemse koning werd zij de koningin. De jongste zus Margaret werd als twaalfjarige met Poolse hertog Boleslaw III de Verkwister uitgehuwd.

⁸ Šlechtná, laskavá, cudná, vši pochvaly byla hodna. Vertaald door de auteur

⁹ 1. Přemysl Ottokar (1288), 2. **Wenceslaus** (1289-1306), 3. Agnes (1289-1269), 4. **Anna** (1290-1313), 5. **Elisabeth** (1292-1330), 6. Guta (1293-1294), 7. Jan (1294-1295), 8. Jan (1295-1269), 9. **Margaretha** (1296-1322), 10. Guta (1296)

Op juni 1297 werd de kroning van Wenceslaus als koning van Bohemen gepland. De kroning moest een onvergetelijke, grandioze gebeurtenis en de viering van de koning zijn. Er werden belangrijke gasten uit heel Europa uitgenodigd (Charvátová, 2007 p. 154). Dit triomfantelijke moment werd echter snel door een tragedie gevolgd. Twee weken na de kroning overleed koningin Guta aan complicaties na een bevaling. Toen ze overleed, was zij slechts zesentwintig jaar oud. Men kan veronderstellen dat ook de vaak herhaaldelijke zwangerschappen en uitputtende bevallingen bijdroegen tot haar dood. Zij werd in de Sint-Vituskathedraal begraven (Charvátová, 2007 p. 164).

1.1. Achtergrond

Helaas zijn er weinig aantekeningen over het kinderjaren van Elisabeth bewaard gebleven. Ondanks dat kunnen we uit de toenmalige gewoontes wel iets over haar opvoeding en opleiding afleiden. In de dertiende eeuw spendeerden prins en prinsessen tot hun zevende verjaardag de tijd vooral met hun moeder, voedsters en kinderjuffen. Er werd bewezen dat in die tijd al verschillende types speelgoed zoals poppen en speelgoedwapens werden gebruikt. Bovendien geloofde men dat het vertellen van verhalen nuttig voor het leren spreken was (Dvořáčková-Malá, 2011 pp. 123-124).

Als kinderen zeven jaar oud werden, werd hun opleiding volgens het geslacht gesplitst. Bij meisjes legde men de nadruk op een voorbereiding om een goede echtgenote en moeder te worden. Tot vrouwelijke activiteiten behoorden weven, spinnen en naaien (Dvořáčková-Malá, 2011 p. 139). Daarnaast leerden adellijke vrouwen lezen wat hen op een bepaalde manier een betere ontwikkeling gaf dan mannen kregen.

Hoe was kinderjaren en jeugd van Elisabeth? Dat kunnen we niet met zekerheid verklaren. Aan de ene kant staan feiten. De meerderheid van haar zussen en broers met inbegrip van haar oudste zus Agnes stierf. Spoedig na de dood van Agnes is ook haar moeder overleden. Na een paar jaar is haar vader hertrouwd met Elisabeth Richezza, de jonge Poolse kroonprinses. Zij was alleen zes jaar ouder dan haar stiefdochter Elisabeth, maar de vriendschap verbond hen niet. Vanwege hun positie en politieke situatie waren zij rivaal voor lange jaren. Aan de andere kant staat de perceptie van deze gebeurtenissen. Šárochová (2002) beweert dat de kinderjaren en jeugd van Elisabeth niet zo droevig waren als we ernaar uit het toenmalige gezichtspunt kijken. Volgens haar waren relaties in een gezin anders dan tegenwoordig. De moeder van Elisabeth, Guta had plichten verbonden met haar status. Bovendien was zij bijna altijd zwanger of voedend daarom had zij weinig tijd om met haar oudere kinderen tijd te spenderen. Die waren vooral in de zorg van voedsters en andere bedienden met wie zij liefdevolle relaties hadden die we nu aan moeders toekennen. Om die reden was de dood van de moeder waarschijnlijk minder treurig dan uit het hedendaagse oogpunt. Ook de relaties tussen zussen en broers waren niet zo nauw. Eigenlijk had Elisabeth een geluk dat zij aan het

hof van haar vader kon blijven omdat de toenmalige norm was om een meisje naar het hof van haar echtgenoot of naar een klooster te sturen (Šárochová, 2002 pp. 113-114).

Elisabeth werd in het Sint-Joris klooster opgevoed. Dit klooster lag op de Praagse burcht. Vanaf 1302 werd dit geleid door abdis Cunegonde, de zus van Wenceslaus II en de tante van Elisabeth van Bohemen. Onder haar leiding kwam het klooster tot bloei omdat zij een goedgeefse mecenas van kunst en onderwijs was. Cunegonde verrijkte vooral de bibliotheek van het klooster met nieuwe manuscripten en geschriften.

Over de relatie tussen Cunegonde en Elisabeth zijn historici het echter niet eens. Enerzijds vermoedt Kopečková (2003) dat hun relatie nauw was. Zij baseert haar mening op een reliekhouder waarop waarschijnlijk Cunegonde samen met Elisabeth werden weergegeven. Verder schrijft zij dat *‘Cunegonde-moeder zag in “haar liefste nicht” haar twee voorgoed verloren kinderen Wenceslaus en Euphrosina’*¹⁰ (Kopečková, 2003 p. 23). Anderzijds meldt Benešová (2011) dat de afbeelding op de reliekhouder *‘in oudere literatuur zijn zij onrecht beschouwd als abdis Cunegonde en Elisabeth van Bohemen’*¹¹ (p. 471). Volgens haar geeft het beeld Sint-Ludmilla met de oprichter van de klooster Mlada weer en niet Cunegonde met Elisabeth. Evenals Benešová weigert Dvořáčková-Malá (2011, p. 209) de veronderstelling dat zij een invloed op Elisabeth en haar onderwijs had.

1.2. Periode van wisselende koningen (1305-1310)

In 1304 voerde Wenceslaus II weer oorlog met Rooms-koning Albrecht I.. Deze keer ging het om de Hongaarse gebieden waar zijn zoon Wenceslaus III vanaf 1301 als koning heerste. Toen Albrecht I samen met zijn aanhangers de oorlog aan Wenceslaus III verklaarden, kwam Wenceslaus II zijn zoon te hulp. Hij had verwacht dat Albrechts zoon Rudolf Hongarije zou overvallen, maar deze begon in plaats daarvan een aanval op het Boheemse gebied. Wenceslaus moest dus kiezen of hij Hongarije of Bohemen zal beschermen. Het verdedigen van beide gebieden zou financieel onmogelijk zijn. Hij koos voor Bohemen, hoewel hij wist dat zij de Hongaarse gebieden zouden verliezen. Samen met zijn zoon en de Hongaarse kroonjuwelen keerde hij terug naar Bohemen.

In Hongarije heeft Albrecht I de Hongaarse edelen overtuigd om met hem een oorlog tocht tegen Wenceslaus te voeren. In de zomer 1304 begonnen de Hongaarse legers Moravië te plunderen. Het leger van Albrecht I kwam pas later in Bohemen aan. Beide legers hadden zich in oktober bij Budějovice (Budweis) verenigd en hadden zich verder door land heen gevochten. Na een paar weken bezeten de legers Kutná hora (Kuttenberg). De bezetting van Kutná hora was een strategisch stap omdat hier rijke zilvermijnen

¹⁰ “Kunhuta-matka viděla ve „své nejdražší neteři“ své dvě navždy ztracené děti Václava a Eufrozínu [...]“
vertaald door de auter

¹¹ „Starší literaturou mylně považovány za postavy abatyše Kunhuty a Elišky Přemyslovny“

gelegen waren. Wenceslaus liet zich niet tot een grote slag provoceren omdat het seizoen¹² in zijn voordeel was. Bovendien wachtte hij op militaire hulp van Boheemse edelen. Toen het Habsburgse leger zich in een kleinere delen begon terug te trekken, werden zij door het Boheemse leger aangevallen. De aftocht veranderde dus in een vlucht. Hoewel Wenceslaus II een deel van zijn gebieden verloor, liep Albrecht I echter grotere schade op (Charvátová, 2007 pp. 205-210).

Deze oorlog had ook een persoonlijke invloed op Wenceslaus II. Ook al voor de oorlog was hij niet compleet gezond, maar de tocht veroorzaakte waarschijnlijk een verslechtering van zijn tuberculose. *Chronicon Aulae Regiae* beschrijft zijn laatste maanden zo: ‘[...] de hevigheid van de bittere pijn stak hem, onthulde de uitputting van zijn ledematen en toonde het gezicht dat hij in blauwachtige kleuren bedekte’¹³ (Žitavský, et al., 1952 pp. 227-228). Wenceslaus II is op 21 juni 1305 gestorven en daarna werd hij in het klooster Zbraslav (Königsaal) begraven (Charvátová, 2007 pp. 217-218).

¹² Het was de gewoonte dat een oorlog tijdens de winter niet doorging.

¹³ “Ale jak veliká prudkost trpké bolesti ho bodala, prozrazovala vyčerpánost údů a ukazovala, tvář kterou pokrýval nádech modravé barvy” Vertaald door de auteur

1.2.1 Wenceslaus III

Na de dood van Wenceslaus II heeft zijn oudste zoon Wenceslaus III de troon beklommen. Wenceslaus III was toen zestien jaar oud. Als de koning wordt hij beschreven als slim en geletterd, maar onrijp vanwege zijn leeftijd. Hij interesseerde zich in feesten in een gezelschap van andere jonge edelen en lichtekooien. Niettemin erkennen toenmalige bronnen dat hij een goede koning "had kunnen worden als hij langer had kunnen heersen.

In *Chronicon Aulae Regiae* verweet Peter van Zittau aan de jonge koning bovendien dat hij zijn vrienden zorgeloos met burchten, dorpen of gebieden beleende. Maráz is echter niet eens met deze kritiek omdat volgens hem er geen documenten over zulke gulle geschenken bestaan. Hoewel het waar is dat hij meer oorkonden per jaar dan zijn vader uitgegeven had. Het kan echter beschouwd worden als een bewijs dat hij de verplichtingen van zijn vader samen met zijn eigen moest voldoen (Maráz, 2007 p. 55).

Zijn politieke positie was niet gemakkelijk omdat zijn vader hem een land achterliet dat met schulden bezwaard was. In Hongarije heerste hij in het feit niet meer hoewel hij de titel van Hongaars koning gebruikte. Daarnaast was de politieke situatie in Polen onrustig vanwege de oppositie van Wladislaus de Korte die bovendien ondersteund werd door de Hongaarse koning Karel I Robert.

Deze situatie is ook in zijn persoonlijke leven weerspiegeld. Hoewel hij officieel in 1298 verloofd werd met de Hongaarse kroonprinses Elisabeth, de dochter van Andreas III van Hongarije, huwde hij uiteindelijk de Poolse edelvrouw Viola Elisabeth van Teschen, de dochter van de Poolse hertog Mieszko I van Teschen. Deze keuze verbaasde zijn tijdgenoten omdat het huwelijk zeer morganatisch was. De koning zou een echtgenote die uit hogere kringen dan Viola kwam, kunnen kiezen. Hij zou zelfs aan een prinses uit het Capet huis¹⁴ kunnen denken, aldus Charvátová (2007 p. 256). Waarom koos Wenceslaus III dan haar? Alle huwelijken in koninklijke families werden heel goed doordacht want zij beïnvloedden de politieke situatie. In dit geval ging het echter niet om politieke redenen in de vorm van grotere rechten op de troon zoals zijn vader gedaan had door het huwelijk met de Poolse kroonprinses Elisabeth Richezza. Wenceslaus interesseerde zich voor een bondgenootschap met Mieszko omdat Teschen een strategische positie bood voor de verdediging van Krakau, de rijke stad waarheen vele zakenreizen leidden. Dit gebied was dus een strategisch voordeel in een veldtocht in Polen. Waar en wanneer het trouwfeest precies plaatsvond zijn historici niet zeker omdat historische bronnen elkaar tegenspreken. Waarschijnlijk was het in het begin van oktober 1305 in Brno (Brünn) of Bruntál (Freudenthal) gebeurd (Maráz, 2007 pp. 50-53). Het huwelijk duurde slechts 9 maanden vanwege de voortijdige dood van Wenceslaus en bleef kinderloos. Hoewel de

¹⁴ Toen was het Capet huis een Frans koninklijk huis.

nieuw ontdekte historische bronnen aanduiden dat hij vóór het huwelijk met Viola een dochter zou kunnen hebben. De datum van haar geboorte duidt dus aan dat Wenceslaus III haar vader was, en niet Wenceslaus II (Maráz, 2007 p. 85).

De relatie tussen Boheemse edelen en Wenceslaus verslechterde nadat hij tot de militaire interventie in Polen had besloten. Het probleem was dat de koninklijke schatkist bijna leeg was. In zo'n financiële situatie kon Wenceslaus zich geen leger van huurlingen veroorloven. Om die reden verklaarde hij een mobilisatie. Dat betekende dat alle Boheemse en Moravische edelen op eigen kosten aan de verdediging van het koninkrijk moesten deelnemen. Echter hebben zij gearzeld waardoor zij de koning woedend hadden gemaakt. Ten gevolge hiervan bedreigde Wenceslaus hen met confiscatie van hun bezit, maar dat had hun relatie nog erger gemaakt.

De dood van Wenceslaus kwam onverwachts. Tijdens de veldtocht naar Polen op 4 augustus 1306 werd de jonge koning in Olomouc (Olmütz) vermoord. Om precies te zijn werd hij doodgestoken. Als zijn moordenaar duiden kronieken de huurling Konrad van Bottenstein en Mühlhausen (Thüringen) aan die na de gebeurtenis geëxecuteerd werd. Ondanks dat was hij alleen een huurling die voor de moord ingehuurd werd. Wie de besteller van de moord zou kunnen zijn, schetsen de Boheemse historische bronnen in zinspelingen over een verraad van Boheemse edelen. De tegenstrevers van Wenceslaus waren tevens de Rooms-koning Albrecht I en de Poolse koning Vladislaus de Korte, hoewel de buitenlandse kronieken ook op de Boheemse edelen wijzen.

Samen met Wenceslaus III stierf de vorstelijke tak van de Premysliden in de mannelijke lijn uit.¹⁵ Hij werd in de kathedraal van Sint-Wenceslaus in Olomouc begraven, maar in 1326 liet zijn zus Elisabeth zijn resten naar Praag verplaatsen. Daar werd hij opnieuw in het klooster in Zbraslav begraven.

¹⁵ Naast deze tak bestond ook de tak van Premysliden uit Opava (Troppau) die pas in 16^e eeuw is uitgestorven (Maráz, 2007 p. 9).

Afb. 3 Wenceslaus III in Chronicon Aulae Regiae

1.2.2 Hendrik van Karinthië

Omdat Wenceslaus geen zoon had en geen officiële troonopvolger had bepaald, moest er een nieuwe koning gekozen worden. In deze kwestie stonden twee partijen tegenover elkaar. Aan de ene kant stonden de Boheemse en Moravische edelen en geestelijken en aan de andere kant stond de Rooms-Duitse koning. Op basis van de *Bulla Aurea Siciliae* die in 1212 ondertekend werd, hadden Boheemse adelen en geestelijken het recht om eigen koning te kiezen indien de koninklijke lijn uitgestorven was. Wel moest een nieuwe koning-kandidaat voor de Rooms-koning verschijnen en trouw aan hem beloven. Daardoor had de Rooms-koning de beslissende rol.

Eerst moest er besloten worden of adelen en geestelijken de rechten van de Přemysliden dochters op de troon zouden erkennen. Hoewel hun rechten erkend werden, konden prinsessen zelf niet heersen. Het recht zouden zij krijgen voor hun echtgenoten die een koning zouden kunnen worden. Niettemin noemden zowel prinses Anna als later prinses Elisabeth zich erfgename van het Boheemse koninkrijk. Daaruit kunnen we afleiden dat zij zichzelf niet alleen als een middel gezien hebben om op de troon te komen. Deze regel maakte later mogelijk voor Jan van Luxemburg om op de troon zitten als de echtgenoot van de Přemysliden dochter Elisabeth.

Afb. 4 De muurschilderij van Hendrik van Karinthië in het kasteel Ambras

In 1306 waren er echter alleen twee prinsessen van de vier gehuwd. De oudste Anna was de echtgenote van Hendrik van Karinthië en Margaretha was de echtgenote van Boleslaw III de Verkwister. Het voordeel van Hendrik als een kandidaat was dat hij niet alleen echtgenoot van de prinses was, maar hij ook koning-regent toen koning Wenceslaus III

ten strijde naar Polen trok. Daarom werd hij op de Boheemse Rijksdag gekozen om de koning te worden, maar hij was niet de enige kandidaat. Zijn tegenkandidaat was Rudolf III, de zoon van de Rooms-koning Albrecht I (Bobková, 2018: 13-15). Hoewel het Boheemse koninkrijk een soevereine staat was, was het ook een leen van Heilige Roomse Rijk, daarom was Albrecht van mening dat zijn zoon het recht op de troon heeft op basis van het leenrecht. Er vonden onderhandelingen plaats tussen de Rooms-koning en de Tsjechische vertegenwoordigers om het recht van Hendrik van Karinthië op de Boheemse troon te bewijzen, maar die vielen voor Hendrik niet goed uit. Historici melden dat Albrecht sommige Boheemse edelen omgekocht had zodat zij zijn rechten op troon ondersteunden (Vaniček, 2002 p. 485) (Bobková, 2018 p. 18).

In 1307 trok Rudolf III ten strijde naar Bohemen om Hendrik te verslaan. Hendrik van Karinthië kon het zich niet veroorloven tegen het grote leger van Albrecht en Rudolf te vechten, daarom besloot hij om te vluchten naar Karinthië. Dat werd als zijn troonafstand beschouwd en Rudolf is de nieuwe Boheemse koning geworden.

Deze vlucht beïnvloedde ook jonge Elisabeth van Bohemen. Het feit dat zij door haar familie verlaten werd, droeg zij moeilijk. Volgens Peter van Zittau hilde zij zo hard dat het bijna aan ontoerekenbaarheid grensde. Zij wilde haar zus en haar man volgen, maar dat werd niet aan haar toegestaan (Žitavský, et al., 1952 p. 260). Daaruit kunnen we afleiden dat hun relatie nauw was.

1.2.3 Rudolf I van Bohemen

Om de Boheemse edelen en geestelijken aan zijn kant winnen, moest Rudolf zijn recht op de troon te versterken, ideaal door een huwelijk. De rechten van de Přemysliden dochters werden uiteindelijk niet erkend, wat een voordeel voor Rudolf was. Aangezien Elisabeth de nicht van Rudolf was, kon hun huwelijk door de kerk niet goedgekeurd worden. Daardoor kon hij het recht op de troon niet verstevigen. Op grond daarvan besloot hij om de koningin-weduwe Elisabeth Richezza in 1307 te trouwen. Door het huwelijk met haar ondersteunde hij bovendien de rechten op de Poolse troon, alhoewel het niet nodig was omdat de Boheemse koning automatisch ook de Poolse koning werd (Vaniček, 2002 p. 486).

Afb. 5 Rudolf I op het glaspaneel in de Stephansdom, Wenen

Problemen met Boheemse edelen en financiën bleven centraal staan ook in de korte regeringsperiode van Rudolf I. In de Tsjechische geschiedenis is hij ook bekend onder de spottende bijnaam ‘Brij’. Die verdiende hij vanwege zijn zuinigheid waarmee hij probeerde de economische situatie in het koninkrijk te verbeteren (Kopičková, 2003 p. 23)

Koning Rudolf I. overleed onverwachts op 3 juli 1307 op een veldtocht tegen Boheemse edelen. Als de oorzaak van zijn dood wordt dysenterie beschouwd (Kopičková, 2003 p. 24). Daarna werd hij met alle eer begraven in de basiliek van Sint-Vitus op de Praagse burcht. Zijn huwelijk met Elisabeth Richezza duurde geen één jaar en bleef kinderloos, dus noch Wenceslaus III noch Rudolf verwekte een troonopvolger voor de Boheemse troon. Dat veroorzaakte een volgende politieke onstabiliteit over wie de nieuwe koning zal worden.

1.2.4 De terugkeer en de val van Hendrik van Karinthië

In de Tsjechische geschiedenis staat Hendrik van Karinthië bekend als onbekwaam en laf vanwege zijn vlucht voor Rudolf. Het is echter moeilijk om ‘objectieve’ betrouwbare informatie over Hendrik van Karinthië als de Boheemse koning te vinden. Er zijn weinig documenten uit deze periode die bewaard gebleven. De voorstaande auteur uit dit gebied en deze periode was Peter van Zittau die echter een tegenstander van Hendrik was en verweet aan hem vele dingen. Bovendien schreef hij met een enkele jaren tijdruimte na de gebeurtenissen wat ook zijn perspectief veranderde. Dat is echter ook een probleem bij andere kroniekschrijvers zoals Dalimil en Johann van Viktring (Razim, 2007 p. 5).

Na de dood van Rudolf verwachtten de Habsburgers dat Frederik, de jongere broer van Rudolf, de nieuwe koning zal worden. Niettemin hadden de Habsburgers geen steun meer van Boheemse edelen. De edelen maakten zich zorgen dat zij onder controle van het Heilige Rooms Rijk zouden blijven wat nadelig voor hen zou zijn. Onder het heersen van Přemysliden konden zij namelijk hun interesses gemakkelijker doorzetten (Vaníček, 2002 p. 489).

De Rooms-koning Albrecht I wilde zich echter niet overgeven en de Boheemse kroon in de handen van Hendrik van Karinthië achterlaten. Om die reden viel hij samen met Frederik Bohemen aan. Wie trouw aan de Habsburgers was gebleven, was Elisabeth Richezza. Zij had haar steden voor de Habsburgers geopend die daarna als hun legerbasis dienden. Richezza zelf bleef niet in Bohemen. Samen met haar dochter vluchtte zij in een nacht naar Wenen. Aan de andere kant stond Elisabeth van Bohemen die het recht van Hendrik en haar zus Anna op de troon ondersteunde, hoewel de relatie tussen de zussen begon verslechteren.

Wat de situatie voor Bohemen compleet veranderde, was de moord op Rooms-koning Albrecht I. Hij werd vermoord door Jan Parricida.¹⁶ De reden daarvan was dat Albrecht het recht van Jan op een erfenis van de vader van Jan weigerde te erkennen. In de *Kroniek van Dalimil* werd dat als ‘*het redden van Boheemse natie*’ genoemd, terwijl *Die Steirische Reimchronik* dat beschreef als ‘*een overwinning van Lucifer*’ (Vaniček, 2002 p. 495). Op dit voorbeeld zien we niet alleen dat Bohemers de dood van Albrecht hebben gevierd, maar ook dat het standpunt van een kroniekschrijver afhangt van zijn politieke voorkeur.

De dood van Albrecht beïnvloedde Hendrik van Karinthië op twee verschillende politieke manieren. Ten eerste besloot Frederik, de zoon van Albrecht, om van zijn rechten op de Boheemse kroon af te zien in ruil voor geld. Hoewel de vrede gesloten werd, betekende dat geen einde van koninklijke problemen. Na het einde van de oorlog met Habsburgers vonden er binnenlandse twisten plaats tussen edelen, de bourgeoisie en de koning. De bourgeoisie streefde naar meer macht wat ten nadele van de koning zou zijn.

Toen was het financiële bestuur van het land in de handen van een klein groepje van bourgeoisie en edelen. Onder andere behoorden ertoe de financier Jan van Rosenthal, Hendrik van Leipa en de rijke burger Wolfram. Tegen deze groep kwamen andere rijke burgers uit Praag en Kutná Hora (Kuttenberg) zoals de Rutharders en de Velflovers in opstand. Op 15 februari 1309 overnachtte Jan van Rosenthal, Hendrik van Leipa en andere edelmannen in de klooster Sedlec. Daar werden zij door de burgers gevangengenomen. Bovendien werd Jan van Rosenthal ter plaatse terechtgesteld. De burgers wilden ook Wolfram terechtstellen, maar hij was daar niet. Daarnaast wilden de rijke burgers hun kinderen met de kinderen van de gevangengenomen edelmannen laten trouwen zodat zij daardoor meer macht voor zichzelf verzekerden. Een voorbeeld van zulk huwelijk is het huwelijk van de dochter van Hendrik van Leipa met Mikuláš Rutharder.

Zowel Dalimil als Peter van Zittau bekritiseerden deze opstand van bourgeoisie in hun kronieken. Volgens hen probeerde de bourgeoisie onterecht in een hogere klasse van de bevolking te komen en dat vonden zij afschuwelijk. De koning kalmeerde de situatie niet (Vaniček, 2002 pp. 499-500). Hoewel hij met de beide partijen heeft onderhandeld, droeg hij zich besluiteloos. Later heeft hij zich aan de kant van zijn ambtenaren gezet, daardoor verloor hij de steun van de bourgeoisie. Onder de edelen was hij al onpopulair en dat veranderde met deze kwestie niet. Als gevolg van dit conflict daalde de populariteit van de koning alweer (Razim, 2007 p. 18).

Ten tweede betekende de dood van Albrecht nieuwe verkiezingen van een Roomse koning. In deze kwestie droeg Hendrik zich ook niet voorzichtig. De verkiezingen vonden

¹⁶ Jan Parricida was zoon van Agnes van Bohemen en Rudolf II van Oostenrijk die aan het Boheemse hof opgegroeid werd. Albrecht I was dus zijn oom en Elisabeth van Bohemen was zijn nicht.

plaats in 1308 en daarin konden alleen keurvorsten stemmen. Hendrik van Karinthië had als de Boheemse koning één stem als keurvorst. Frankrijk verwachtte dat hij de kandidaat Hendrik van Luxemburg zal ondersteunen en daardoor historische diplomatieke betrekkingen tussen Frankrijk en Bohemen aanknopen. Verrassend voor Frankrijk stemde hij voor zijn voormalige vijand Frederik van Habsburg in plaats van de Luxemburgse graaf Hendrik. Desondanks is Hendrik VII de nieuwe keizer van het Heilige Roomse Rijk geworden. De keuze van Hendrik beïnvloedde in de toekomst niet alleen zijn rechten op gebieden in zowel Bohemen als in Karinthië, maar ook zijn toekomst als de Boheemse koning.

Aanvankelijk was Elisabeth aan de kant van Hendrik van Karinthië en haar zus, maar hun meningen over het heersen van Bohemen hadden hen gescheiden. Zij was niet eens met zijn regering vanwege de onopgeloste conflicten tussen edelen en bourgeoisie en andere binnenlandse problemen zoals financiële problemen.

Ondertussen ontstond er een idee onder de edelen en geestelijken dat Elisabeth zou trouwen. Haar nieuwe echtgenoot zou Hendrik van Karinthië kunnen vervangen. Hendrik en Anna waren zich daarvan bewust en daarom woonde Elisabeth zij onder hun toezicht. Elisabeth was niet gevangengenomen, niettemin was haar contact met de buitenwereld beperkt. Elisabeth had een eigen hof dat alleen een paar dienaressen telde. Behalve met hen hield ze contact met Cisterciënzer monniken. Omdat zij geen eigen inkomsten had, werden haar levenskosten vergoed door de koning. Dit feit veroorzaakte herhaaldelijke twisten tussen haar en Hendrik, want Elisabeth heeft meermaals om de verhoging van haar apanage gevraagd. Volgens Šárochová (2002 p. 101) woonde zij zelfs niet direct op het Praagse burcht, maar in het *Huis aan de Stenen Klok*¹⁷ in het stadscentrum (Šárochová, 2002 p. 104). Peter van Zittau beeldde Elisabeth in *Chronicon Aulae Regiae* zeer positief af. Dat sloot eigenlijk goed aan bij zijn politieke voorkeur en zijn afkeer van Hendrik van Karinthië. Over hem schreef hij negatief. Zelfs noemde hij hem ‘*nul*’ en ‘*niemand*’ (Razim, 2007 p. 18). Zijn beschrijving van de situatie gold als een rechtvaardiging van het verraad jegens Hendrik en Anna. Dat werd gedaan door het huwelijk met Jan van Luxemburg en dan zijn plaatsen op de Boheemse troon (Razim, 2007 p. 5).

De leidende Tsjechische edelmannen Hendrik van Leipa en Vitek van Landstein keerden zich ook tegen Hendrik van Karinthië. Ze lokten Hendrik en Anna uit het koninklijk kasteel en sloten de poort achter hen. Het koninklijke echtpaar woonde vervolgens in het huis van de rijke burger Nikolaas van de Toren Welflowitz (Mikuláš od Věže Velflovic) tot het voorjaar van 1309. Hendrik moest dan om militaire hulp uit het buitenland vragen. Ook dat was toen gezien als een poging om het land met behulp van buitenlanders te

¹⁷ Dům U Kamenného zvonu. Tot nu toe staat het huis op Staroměstské náměstí in het centrum van Praag.

overweldigen en dus onpopulair. Hoewel Razim (2007 p. 20) opmerkt dat Hendrik geen kans had om het land onder het bestuur te krijgen zonder buitenlandse legers.

In de zomer 1309 had de abt Koenraad van Erfurt Elisabeth met een voorstel aangesproken. Indien zij akkoord ermee zou zijn, zou ze aan Jan van Luxemburg uitgehuwd worden. Zij was het eens ermee omdat zij, uit haar uitzichtpunt, Bohemen – haar land zo kon redden van de onbekwame Hendrik van Karinthië. Gezien de nauwe relatie tussen Elisabeth en Anna, zou het een moeilijke beslissing zijn om een huwelijk achter de rug van Anna te bespreken. Bovendien moest Elisabeth zich bewust zijn dat zij een verraad tegen de koning pleegde.

De oppositie tegen Hendrik van Karinthië was steeds sterker geworden. Om die reden wilde hij Elisabeth aan de onbelangrijke Duitse edelman Otto van Burgau-Lobdeburg uithuwelijken zodat Hendrik niet bedreigd werd op de troon door haar toekomstige echtgenoot. Tegelijkertijd waren er echter al onderhandelingen verlopen tussen de keizer Hendrik VII en de Boheemse geestelijken die de oppositie van Hendrik van Karinthië vormden.

Op 28 mei 1310 vluchtte Elisabeth verkleed als een oude bedelaarster met haar dienaressen naar Nymburk (Nimburg). Met de vlucht had de edelman Jan van Wartenberg haar geholpen. Hij was oorspronkelijk in de dienst van Hendrik van Karinthië, maar hij besloot zich bij de oppositie aan te sluiten. In Nymburk bleef Elisabeth onder bescherming van haar medestanders tot 29 juni 1310, daarna keerde zij terug naar Praag. Daaruit vertrok zij in augustus 1310 naar de bruiloft in Heilige Rooms Rijk (Bobková, 2018 p. 49).

1.3. Jan van Luxemburg (1296-1346)

Door het huwelijk was de veertienjarige Jan van Luxemburg de koning van een ver land geworden. In de geschiedenis is hij ook bekend als ‘*Jan de Blinde*’¹⁸. In Tsjechië is hij tevens bekend onder de bijnaam ‘*Koning-vreemdeling*’ vanwege zijn frequente afwezigheid in het land. Ondanks dat (of misschien daarom) werd hij door zijn tijdgenoten beschouwd als een bekwame Europese diplomaat. In tegenstelling tot zijn echtgenote, Elisabeth van Bohemen, werd Bohemen nooit zijn dierbare land dat Luxemburg gebleven was.

¹⁸ In deze scriptie noem ik hem Jan van Luxemburg omdat hij zijn gezichtsvermogen pas na de dood van Elisabeth van Bohemen verloor.

Jan van Luxemburg kwam ter wereld in 1296. Zijn ouders waren de Luxemburgse graaf¹⁹ Hendrik van Luxemburg en Margaretha van Brabant. Over de kinderjaren van Jan weten we weinig. Waarschijnlijk werd hij aan het hof van Filips V van Frankrijk opgevoed, maar daarvoor bestaat geen schriftelijkbewijs (Bobková, 2018 p. 34).

Afb. 6 Jan van Luxemburg in Chronicon Aulae Regiae

¹⁹ Hij was de koning van het Heilige Roomse Rijk (Heinrich VII) pas in 1309 en de keizer in 1313 geworden.

1.3.1. Weg naar de Boheemse troon

De onderhandelingen tussen de Boheemse abten Koenraad van Erfurt, Peter van Zittau en Heidenreich van Sedlec (Sedletz) en Peter van Aspelt, de aartsbisschop Mainz en Heinrich, de vicekanselier van Hendrik VII en de abt van Villers-Bettlach begonnen in de zomer van 1309. De eerste officiële audiëntie vond plaats op 13 augustus 1309 in Heilbronn. Peter van Aspelt was een bemiddelaar tussen de Boheemse abten en Hendrik VII omdat hij al aan het hof van Wenceslaus II werkte. Na de dood van Wenceslaus III hield hij verder het regelmatige contact met de abt Koenraad. Om die reden kende hij de Boheemse omstandigheden en hielp aan de Bohemers gunstige voorwaarden bij Hendrik VII te onderhandelen.

De Boheemse abten verzochten om hulp met het afzetten van de onbekwame koning Hendrik van Karinthië. Alle drie abten aan de Boheemse kant waren van de mening dat de Přemyslide-dochters recht op de Boheemse troon hebben, behalve Anna die haar recht vanwege de onbekwaamheid van haar echtgenoot verloor. Daarom was volgens hen het recht op de ongehuwde Elisabeth overgegaan. Hendrik VII kon niet hun verzoek negeren omdat Tsjechië toen belangrijke land was vanwege de keurvorstelijke stem. Bovendien was Bohemen rijk aan zilver dus rijker dan het toenmalige Luxemburg. Om die reden besloot hij na een lange onderhandeling om de troonopvolgingsrechten van Elisabeth te ondersteunen.

De onderhandelingen gingen verder op de Rijksdag in juni 1310 in Frankfurt am Main. Deze keer kwam er uit Bohemen een delegatie van twaalf vertegenwoordigers van alle standen. Op de Rijksdag waren ook de belangrijkste Roomse geestelijken en edellieden aanwezig. De anti-Karinthische delegatie had Hendrik VII overtuigd dat Hendrik van Karinthië Bohemen onrechtmatig overgenomen had en er heerste ten nadele van het koninkrijk. Als gevolg daarvan werden de rechten van Hendrik van Karinthië op de Boheemse troon en andere erfgebieden vervallen verklaard door Hendrik VII (Bobková, 2018 p. 51). Niettemin heerste er onder de Boheemse standen vrees of de Rooms-koning hun rechten die door de vorige koningen toegezegd werden, zou accepteren. Door een belofte dat alle rechten die door vorige Boheemse koningen werden verleend zullen worden gerespecteerd, had Hendrik VII de zorgen van de Boheemse delegatie weggenomen. Na twee weken van onderhandelingen werd besloten dat Jan en Elisabeth voor 1 september 1310 zullen trouwen.

Volgens Peter van Zittau was Jan van Luxemburg aanvankelijk niet overwogen als een mogelijke toekomstige echtgenoot voor de Boheemse prinses. Het plan van Hendrik VII was om zijn broer Walram aan haar uit te huwelijken. Dat werd echter geweigerd door de Boheemse kant. Walram was toen ongeveer dertig jaar oud terwijl Jan pas veertien was. Daarom meenden Boheemse diplomaten dat Jan een betere keuze zou zijn. Vanwege zijn

leeftijd en een tekort van ervaringen met het bewind zou hij makkelijker kunnen worden beïnvloed door zijn omgeving (Razim, 2007 p. 21). Hoewel volgens Bobková deze mogelijkheid niet waarschijnlijk is. Ten eerste als Walram de Boheemse koning zou worden, zou hij een zogenoemde ‘*secundogenituur*’²⁰ kunnen oprichten. In de toekomst had dat problemen kunnen veroorzaken omdat na de dood van Hendrik VII beiden de recht op troon gehad hadden. Ten tweede had Hendrik VII toen een veldtocht naar Italië gepland waar de jonge en dappere Walram voor hem nuttiger was dan op de Boheemse troon (Bobková, 2018 pp. 45-46).

Er werd besloten dat het huwelijk tot en met 1^e september 1310 in Speyer zal plaatsvinden. Hendrik VII wilde de bruid nog voor het trouwfeest ontmoeten, daarom vertrok Elisabeth op 14 augustus naar Speyer. Zij vertrok voorzien van geld, een uitstekende witte paard en andere spullen die zij als huwelijksgeschenk gekregen had (Benešovská, 2011 p. 31). Onder weg werd zij door hofdames en een stoet van verschillende edelmannen begeleid. Bij Heidelberg voegde zich bij haar stoet ook Walram, de broer van Heinrich VII. Na haar aankomst naar Speyer op 21 augustus 1310 werd zij naar Heimbach²¹ uitgenodigd. Daar ontmoette zij voor het eerst Jan van Luxemburg en zijn familie. Zij was gekleed in een luxe jurk versierd met gouddraad, parels en edelstenen. Daarnaast maakte zij daar kennis met het plan van het trouwceremonie en de regels van de Franse etiquette. Het feest in Heimbach duurde vijf dagen totdat iedereen voor de trouwceremonie naar Speyer terugkeerde.

Voordat zij kon trouwen, moest zij echter een vernederende procedure ondergaan om haar maagdelijkheid te bevestigen. Kopečková (2003 p. 29) beweert dat daarbij roddels van de Karinthische kant over haar losbandige leven een rol konden spelen, maar andere historici melden dit feit niet. De reden ervoor was dus waarschijnlijk vooral praktisch. Zij was al achttien jaar oud, maar zij was nog nooit verloofd of getrouwd, daarom was zij toen als een oude bruid beschouwd. Bovendien zag Elisabeth volwassener eruit dan de veertienjarige Jan van Luxemburg. Volgens historische bronnen was Elisabeth een jonge vrouw met donker haar en een mooie figuur (Pauly, 2013 p. 31).

Het huwelijk van Jan van Luxemburg en Elisabeth van Bohemen vond plaats op 1 september 1310 in de dom van Speyer. Het echtpaar werd getrouwd door abt Peter van Aspelt. Jan droeg een volle wapenrusting zonder helm en werd door versierde ridders op paarden begeleid die lansen met Boheemse wimpels gedragen hadden. Elisabeth droeg een simpele trouwjurk met los haar volgens de Franse mode. Hoewel Lenderová (2009 p. 485) beweert dat Elisabeth haar trouwjurk zelf naaide, ging het waarschijnlijk om de jurk

²⁰ Het systeem van de troonopvolging waar de tweede zoon beërft. In dit geval zou Walram de bijkomende koninklijke lijn creëren. (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/secundogeniture> 22.05.2021)

²¹ Tegenwoordig is de stad een onderdeel van Oberludstadt, ongeveer 18 km ver van Speyer (Bobková, 2018 p. 58)

die Elisabeth tijdens de ontmoeting met Margareta van Brabant droeg (Benešovská, 2011 p. 34). Het ging om het trouwfeest tussen de voornaamste families om die reden werd er een spectaculair feest voorbereid. Het bruiloftsfeest bestond uit luxe feestmalen waarop eten op gouden servies geserveerd werd, ridderlijke toernooien en dat alles werd begeleid door muzikanten die op verschillende instrumenten speelden (Benešovská, 2011 pp. 33-34).

Afb. 7 Het huwelijk van Elisabeth I van Bohemen en Jan van Luxemburg in Codex Balduini Trevirensis

Na het trouwfeest begonnen Hendrik VII en zijn familie een tocht naar Italië voorbereiden. Daarnaast werd hij door zijn vrouw en broers Walram en Boudewijn begeleid. Dat betekende dat geen familielid met het jonge echtpaar naar Bohemen kon reizen. Hoewel het recht van Hendrik van Karinthië op de Boheemse troon officieel in juni 1310 door Hendrik VII afgezegd werd, wilde deze zijn rechten niet zonder gevecht opgeven. Daarvan was Hendrik VII zich bewust en ook dat zijn zoon daar in gevaar zou kunnen zijn. Om die reden werd Jan van een leger en eigen raadgevers voorzien. De raadgevers voor Jan werden door Hendrik VII zelf gekozen omdat er een vrees heerste dat de jong koning makkelijk gemanipuleerd zou worden. Tot zijn raadgevers behoorde Peter van Aspelt vanwege zijn kennis van de situatie in Bohemen.

De legitimiteit van Jan van Luxemburg als de Boheemse koning werd tweevoudig ondersteund. Ten eerste was het door het huwelijk met Přemyslidenerfgename Elisabeth. Ten tweede had de Rooms-koning het recht om over dit gebied als het leen van Heilige Rooms Rijk te heersen indien een koninklijke familie in de mannelijke lijn uitgestorven is. Hoewel hij als Boheemse koning bekendgemaakt werd, had hij daar geen feitelijk macht.

Jan kwam met de leger half oktober 1310 naar de grens van Bohemen. Er werd besloten dat het een betere tactiek zou zijn om Kutná Hora vroeger dan Praag te veroveren. De steun voor Hendrik van Karinthië was namelijk de sterkste in Praag. Na de verovering van Kutná Hora ging Jan naar Praag. Daar hield Hendrik de stad onder controle door een leger uit Meißén. Vele burgers voegde zich echter aan de kant van Jan omdat zij een vernietigende verovering van de stad in de winter vreesden. Bovendien verwachtten sommigen dat zij later voor het vechten aan de kant van de nieuwe koning beloond zullen worden.

Op het einde hielp een list met de verovering van Praag. Peter van Aspelt sprak met de kapelaan Berengar een signaal voor de aanval af. De aanval begon op 3 december 1310 na de derde slag van een bel op de Kostel Matky Boží před Týnem (Týnkerk). Het leger was de stad binnengegaan door een poortje dicht bij de klooster van Sint Franciscus dat burgers zelf voor het Luxemburgse leger openden. Hendrik van Karinthië onderhandelde met Jan van Luxemburg vanuit de Praagse Burcht. Ook koningin Anna nam aan de onderhandelingen deel. Zij vroeg om een geweldloze capitulatie van het leger en een vertrek van haar en Hendrik van Karinthië. Zij verliet Praag rustig op 9 december 1310. Wat bronnen echter niet melden is hoe de relatie tussen Elisabeth en haar zus Anna in deze situatie was (Bobková, 2018 pp. 71-72). De Boheemse kroning van Jan van Luxemburg en Elisabeth van Bohemen kwamen vroeg daarna op 7 februari 1311 aan.

1.3.2. Koninklijke moeilijkheden

In het begin verliet Jan van Luxemburg zich op Peter van Aspelt en Elisabeth van Bohemen. Zij waren zijn nauwste raadgevers. Daarvoor waren enkele redenen. Ten eerste was hij een onervaren vorst. Ten tweede kende hij het Tsjechisch taal nog niet wat de communicatie met zijn omgeving beperkte. Ten slotte kende hij de culturele gewoontes van Bohemen niet. Zowel de Boheemse hofcultuur als het eigendomsrecht waren anders dan in zijn vaderland. Bovendien wachtten op Jan van Luxemburg dezelfde problemen als zijn voorgangers hadden – een tekort van financiën en conflicten tussen edelen en rijke burgers.

In die periode ontstond het eerste meningsverschil tussen de echtgenoten. De twistappel was één van belangrijkste en rijkste mannen van het koninkrijk – Hendrik van Leipa. Terwijl Jan geen bezwaar had om de raadgevingen van Hendrik van Leipa op te volgen, voelde Elisabeth een persoonlijk afkeer tegen hem en zijn vriendin Elisabeth Richezza. Hun relatie was voor haar schandelijk vanwege meerdere redenen. Ten eerste was openbaar bekend dat Hendrik een relatie met Richezza onderhield hoewel hij al getrouwd was. Daarnaast was hij achttien jaar ouder dan Richezza. Ten tweede was Richezza de tweede echtgenote van de overleden Wenceslaus II, vader van Elisabeth. Daarom vond Elisabeth het gedrag van Richezza beledigend voor de gedachtenis van haar vader. Ten slotte werd

de weerzin tegen Richezza ondersteund door het feit dat Richezza dankzij Wenceslaus II en haar tweede echtgenoot Rudolf I van Habsburg een fortuin had gekregen. Daarom kon zij zich grotere projecten als mecenas veroorloven, terwijl de apanage van koningin Elisabeth bescheidener was (Bobková, 2018 pp. 79-80). Aan Richezza behoorde onder andere de stad Hradec (Königgrätz) waar zij ook woonde. Om die reden werden Richezza en Elisabeth van Bohemen als ‘*De Koningin van Hradec*’ en ‘*De Koningin van Praag*’ genoemd (Kopičková, 2003 p. 53).

In januari 1313 werd de Roomse Rijksdag bijeengeroepen om de keizer Hendrik met meer legers in Italië te ondersteunen. Vanwege bureaucratie en de geboorte van Margaretha, de eerste dochter van Jan en Elisabeth, was Jan daar pas half augustus gearriveerd. Op het eind van augustus had echter een treurig bericht gearriveerd dat Hendrik VII in Italië was gestorven. Dat betekende dat Jan niet meer op steun van zijn vader in politieke kwesties kon rekenen. Bovendien was hij ook de nieuwe hertog van Luxemburg geworden.

De Boheemse edelen voelden een verzwakte politieke positie van Jan aan en probeerden dat voor hun eigen voordeel te gebruiken. Destijds verbleven Jans buitenlandse raadgevers echter nog in Bohemen. Er werd verwacht dat zij het land na de kroning zullen verlaten, maar dat gebeurde niet, omdat Jan de Boheemse edelen niet vertrouwde. Deze situatie vonden Boheemse edelen erg omdat zij een gevoel hadden dat buitenlanders over hun kwesties besloten zonder kennis van plaatselijke omstandigheden (Pauly, 2013 p. 70). Jan moest aan de Boheemse edelen toegeven want Mattheus Csák van Trentschin bezat in die tijd een deel van Moravië. Zonder de militaire steun van edelen kon hij hem eigenlijk niet onderdrukken. Het conflict werd na enkele verliezen aan de kant van Matteaus Csák opgelost door diplomatische onderhandelingen.

Na het conflict met Matteus Csák was het vertrouwen van Jan in Hendrik van Leipa gegroeid. Als gevolg daarvan was Hendrik opnieuw de Hoogste Onderkamerheer geworden. Het was één van de belangrijkste functies in het koninkrijk omdat deze verbonden was met grote politieke macht en directe invloed op de koning. Hieruit voortvloeiende voordelen werden niet alleen door Hendrik van Leipa genoten, maar ook door zijn medestanders.

Wilhelm Hase van Waldeck en zijn bondgenoten vormden de oppositie van Hendrik van Leipa. Tot hen behoorde ook koningin Elisabeth vanwege haar afkeer van Hendrik van Leipa. Met behulp van Elisabeth lukte het aan hen om het vertrouwen van de koning in Hendrik te ondergraven. Op 26 oktober 1315 werd Hendrik wegens fraude aangeklaagd door Wilhelm Hase, nadat Hendrik in de burcht Týřov (Angerbach) gevangengenomen werd, verving Wilhelm Hase hem in de functie van de Hoogste Onderkamerheer.

Daarop reageerden de medestanders van Hendrik van Leipa met de bedreiging dat indien Hendrik niet onmiddellijk zou vrijgelaten worden, zij Kutná Hora (Kuttenberg) zouden belegeren. Jan van Luxemburg wilde vrede bereiken met een behulp van de keizer Lodewijk de Beier, maar hij durfde het politiek onstabiele Bohemen niet te verlaten. Om die reden werd Elisabeth van Bohemen als een bemiddelaar naar de keizer in december 1315 verstuurd om hulp te vragen. De keizer kon echter niet helpen in de mate die Jan zou willen hebben. Toch stuurde hij een klein leger en twee aartsbisschoppen - uit Mainz en uit Trier. Uiteindelijk waren de aartsbisschoppen degenen die de sleutelrol speelden bij het herstellen van de vrede in Bohemen. Het vredesverdrag werd in april 1316 gesloten.

1.3.3. Koninklijke familie

Na Margaretha, de eerste dochter beviel Elisabeth van Bohemen in 1315 van een ander meisje – Bonna. Jan van Luxemburg had immers een zoon nodig. Volgens Bobková (2018 p. 101) was Jan zo teleurgesteld dat het meisje was dat hij naar de baby had geweigerd te kijken. Toch hoefde Jan op een troonopvolger niet lang te wachten omdat Wenceslaus²² in 1316 werd geboren. Daarna kwamen er nog twee jongens en twee meisjes ter wereld, maar de hoge kindersterfte eiste ook hier haar tol. Van de zeven kinderen²³ die in het huwelijk van Elisabeth van Bohemen en Jan van Luxemburg geboren werden, overleefden tot hun achttiende verjaardag alleen vier van hen. Margaretha was met Hendrik XIV, hertog van Neder-Beieren uitgehuwelijkt. De tweede dochter Jutta trouwde met een Franse dauphin Jan. Niettemin werd zij geen koningin van Frankrijk omdat zij aan pest stierf voordat hij de Franse koning geworden was. De oudste zoon Wenceslaus was later de keizer en de Boheemse koning onder de naam Karel IV geworden. Zijn eerste echtgenote was Blanca van Valois geworden.

Na de geboorte van Wenceslaus moest Jan van Luxemburg Bohemen weer verlaten omdat de politieke situatie in Luxemburg zijn aanwezigheid eiste. Het bestuur van Bohemen werd aan Peter van Aspelt toevertrouwd. Peter van Aspelt vond zijn nieuwe positie echter niet goed. Bronnen spreken zelfs over ‘een afkeer’ (Kopičková, 2003 p. 43, Bobková, 2018 p. 109). Om die reden verliet hij het hof en ook Bohemen voorgoed in april 1317. Hierdoor was Elisabeth een koningin-regentes geworden. Hoewel of misschien omdat zij zich met raadgevers omringde, escaleerden conflicten met adelen van twisten naar een oorlog binnen een paar maanden. De leden van haar regentsraad waren bisschop Koenraad, kanselier Hendrik, Wilhelm Hase van Waldeck en Duitse ridder Vinand van

²² De latere Rooms-Duitse keizer en de Boheemse koning Karel IV. In dit scriptie heet ik hem opzittelijk Wenceslaus van wege de tijdperiode die ik onderzoek.

²³ **Margaretha** (8 juli 1313 – 11 juli 1341), **Bonne van Luxemburg** (20 mei 1315 – 11 september 1349), **Wenceslaus** (14 mei 1316 – 29 november 1378), **Ottokar** (22 november 1318 – 20 april 1320), **Jan Hendrik** (12 februari 1322 – 12 november 1375), **Anna** (27 maart 1323 – 3 september 1338), **Elisabeth** (27 maart 1323 – 1324), tweelingzus van Anna

Buchses. Om een gevechtstulmut te vermijden, schuilde Elisabeth zich met haar kinderen op 20 juni 1317 op haar burcht Loket (Elbogen) (Kopičková, 2003 pp. 43-44). Daaruit stuurde zij een boodschapper Peter van Zittau naar Luxemburg om Jan te informeren en te vragen om zijn terugkeer naar Bohemen. De hele situatie had pas na een interventie van de keizer Lodewijk van Beieren gekalmeerd. Hij werkte als een bemiddelaar tussen de koning en edelen. Voor de herstelling van vrede moest Jan zich aan eisen van edelen onderwerpen. Zij hadden het vertrek van buitenlandse adelen al sinds het begin van zijn regering gevraagd. Tegelijkertijd gaf Jan het idee op van Bohemen als het land waarin een sterke koning de centrale figuur zou spelen. Het conflict werd beëindigd door zogenaamde de Vrede van Domažlice (Taus) in 1318 (Čechura, 1999 p. 35).

Elisabeth verdroeg het compromis met de adel zwaar. Zij was van mening dat de koning de opperste figuur van de staat was en de enige die over de staatszaken mocht beslissen. Volgens haar zou hij de macht met de adel niet moeten delen. Bovendien was zij opgevoed om trots te zijn op haar eigen familie en land tijdens hun grootste glorie, maar onder het bewind van Jan van Luxemburg was het land eerder in aftakeling dan in bloei. Deze ontwikkeling verontrustte Elisabeth zeer. Hoewel zij ernaar streefde om dat af te wijken, kon ze volgens Kopičková (2003 p. 48) een tactiek niet goed gebruiken. Bovendien onderschatte ze hoe invloedrijk de edelen eigenlijk waren. Dus had zij minder invloed dan wat ze wilde hebben.

De politieke ideeën van Elisabeth en de vijandschap met Hendrik van Leipa beïnvloedden ook haar persoonlijke leven. Hoe groter politieke inzet Elisabeth probeerde te maken, des groter werd de persoonlijke kloof tussen haar en Jan van Luxemburg. De medetanders van Hendrik van Leipa hadden autoriteit van Elisabeth bij Jan van Luxemburg beschadigd. Jan van Luxemburg had toen al meer interesse in de Luxemburgse en Rijks politiek dan in de sterkere positie in Bohemen te bouwen. Er ontstonden geruchten dat Jan Bohemen voor de Rijnland-Palts bij de keizer wilde omruilen. Toch gebeurde dat niet vanwege de weerstand van Elisabeth (Kopičková, 2003 p. 46).

Toen ontstond een gerucht om Elisabeth uit het politieke leven te verwijderen. De tegenstanders van Elisabeth overtuigden Jan van Luxemburg dat zij van plan was om Jan op de Boheemse troon te vervangen door hun kleine zoon Wenceslaus. Het was waarschijnlijk niet moeilijk om Jan te overtuigen omdat zulke manoeuvre in toenmalige Europese politiek gebruikt was. Bovendien was de relatie van Jan en Elisabeth toen al ongelukkig.

Op het gerucht reageerde hij met een strenge maatregel. Hij viel in januari 1319 het kasteel Loket aan waar Elisabeth met de kinderen gebleven had. Daarna was Elisabeth gedwongen tot Wenceslaus, de troonopvolger, pasgeboren Ottokar en meisjes Margaretha en Jutta aan Jan overde geven. Zijzelf was toen naar haar kasteel Mělník vertrokken.

Volgens Koplčková (2003 p. 74) had Elisabeth gevolgen van deze gebeurtenis niet volledig beseft omdat er geen scene van het emotionele afscheid tussen Elisabeth en kinderen in de bronnen beschreven werd. Elisabeth had waarschijnlijk deze situatie eerder als een ruzie tussen haar en Jan gezien. Vanaf dit moment werd haar contact met Wenceslaus permanent verboden. Hoewel de mening over kinderjaren van de Middeleeuwse maatschappij verschilt van de hedendaagse, werd Wenceslaus van zijn moeder zeer vroeg op drie-jarige leeftijd ontnomen. Gewoonlijk bleven kinderen toen tot zes jaar bij hun moeder. Wenceslaus meldde zelfs in zijn biografie *Vita Caroli* aan dat hij zich zijn moeder bijna niet had kunnen herinneren. Behalve hij werden de andere kinderen later naar hun moeder teruggestuurd (Bobková, 2018 p. 115). Op het einde van 1319 liet Jan Bohemen in de handen van Hendrik van Leipa achter en ging naar Luxemburg.

Na de dramatische gebeurtenissen in januari 1319 kalmeerde de situatie tussen echtgenoten weer. Dit kan te wijten zijn geweest aan de lange scheiding van de echtgenoten. Jan verbleef één jaar in Luxemburg, terwijl Elisabeth in Bohemen was. In februari 1221 keerde Jan naar Praag terug omdat hij daar een spectaculair riddertoernooi had georganiseerd. De koning had daar actief deelgenomen, totdat hij in het steekspel gewond werd geraakt. Hij werd door een lans van zijn paard geslagen en door een paard getrapt. Waarschijnlijk werd Elisabeth daarna uit haar kasteel Mělník naar Praag geroepen om de gewonde koning gezelschap te houden (Bobková, 2018 p. 227).

Negen maanden later op 12 februari 1322 Elisabeth beviel een andere zoon – Jan Hendrik. Hoewel de zoon de naam van hem en zijn vader droeg, schonk Jan weinig aandacht aan hem. Zelfs nam hij aan zijn doop in het Sint-Wenceslaus kathedraal niet deel omdat hij toen in Luxemburg verbleef (Koplčková, 2003 pp. 80-81).

1.4 De Neder-Beierse toevlucht

Het jaar 1322 was voor Elisabeth immers niet gelukkig. Haar schoonzus Maria met wie Elisabeth de nauwe vriend was, was getrouwd en ging naar Frankrijk. In hetzelfde jaar overleden haar jongere zus Margaretha en tante Cunigonde. Bovendien werd haar stiefbroer Jan Volek die ook haar nauwe vriend was, beschuldigd van verraad van de koning en gevangengenomen. Hij was echter uit de gevangenis gevlucht.

De gevangenis van Jan Volek veroorzaakte een fel conflict tussen Elisabeth en Jan van Luxemburg. Daarom verhuisde zij samen met haar dochter Margaretha naar Neder-Beieren. Daar woonde zij op het hof van haar schoonzoon Hendrik XIV van Beieren. Dat zou als een uitdrukking van moederlijke liefde aan Margaretha zou kunnen beschouwd worden. Zij heeft zo'n belangstelling voor het levens van haar andere kinderen niet getoond. Hieruit kunnen we concluderen dat Margaretha haar lievelingskind was. In Neder-Beieren beviel ze in maart 1323 haar laatste kinderen – de tweelingen Anna en Elisabeth.

Op het hof van Hendrik van Beieren woonde zij zonder financiële steun van Jan van Luxemburg. Dat betekende dat zij geen luxelevens leidde. In tegendeel moest zij met een tekort van financiers vechten, daarom verpandde ze vaak haar privébezit om haar leven en mecenarisprojecten te mogen financieren (Kopičková, 2003 p. 231).

In januari 1325 keerde Elisabeth terug naar Bohemen. In haar terugkeer speelde de rol zowel haar financiële situatie als haar gezondheid. We zou kunnen zeggen dat zij niet meer het verblijf in het buitenland kon veroorloven. Bovendien werd zij door ‘*de hoge koorts en de ziekte van longen*’ geplaagd aldus *Chronicon Aulae Regiae* (Žitavský, et al., 1952 p. 610). Na haar terugkeer heeft ze niet meer in politiek geëngageerd. Zij hield zich volledig bezig met het werk voor de Kerk. Onder andere mecenaris projecten heeft zij zich bezig met streven gehouden om Agnes van Bohemen te canoniseren. Zij is op 28 september 1330 aan de longziekte overleden. Zij werd naast haar vader in de in het klooster Zbraslav begraven.

2. Jacoba van Beieren (1401-1436)

Jacoba van Beieren was de dochter van Willem VI van Holland²⁴ en Margareta van Bourgondië. We weten niet wanneer zij precies was geboren, maar zij werd op 16 juni 1401 gedoopt. Daaruit kunnen we afleiden dat zij maximaal enkele dagen ervoor geboren was omdat kinderen in de Middeleeuwen zo snel mogelijk naar de bevalling gedoopt werden vanwege frequente zuigelingensterfte (Janse, 2009 p. 26).

Het huwelijk van haar ouders was politiek gemotiveerd zoals alle adellijke huwelijken in die tijd. Aan het einde van de 14^e eeuw vormden de Lage Landen geen eenheid. De landen waren onder het bestuur van hertogen, graven, bisschoppen en kasteelheren. Zij behoorden zij tot invloedssfeer van twee koninkrijken – Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk. Niettemin werd het leven van gewone mensen meer beïnvloed door een dynastieke twisten van plaatselijke heren dan door een koning of een keizer.

Henegouwen vormde al vanaf het begin van de 14^e eeuw een persoonlijke unie samen met Holland en Zeeland. In 1345 stierf de Hollandse graaf Willem IV kinderloos, daarom gingen de landen over in handen van de keizer Lodewijk van Beieren. Hij schonk de landen aan zijn echtgenote Margaretha van Henegouwen die de landen aan haar zoon Willem V achtergelaten had. Na enkele jaren moest hij echter vanwege een zwakke gezondheid aftreden en werd door zijn jongere broer Albrecht vervangen. Albrecht zag in die landen een groter economisch potentieel dan in Beieren, om die reden verhuisde hij naar Henegouwen. Om zijn eigen macht in het gebied te verstevigen zocht hij voor zijn kinderen partners in de omliggende landen. Een goede partij vond hij in de Bourgondische hertog Philips de Stoute. Samen hadden zij afgesproken om twee van hun kinderen aan elkaar uit te huwelijken. Daarom werden Margareta van Bourgondië en Willem VI van Holland en als tweede paar haar broer Jan en Margaretha van Beieren op 12 april 1385 in de kathedraal van Kamerrijk getrouwd.²⁵ Dat maakte mogelijk om een nieuwe unie tussen het Bourgondische Vlaanderen en het Beierse Holland, Henegouw en Zeeland te vormen.

Er werd verwacht dat Willem VI en Margaretha van Bourgondië vele nakomelingen voor de verzekering van dynastie zullen verwekken. Het tegendeel was waar. Omdat Margaretha van Bourgondië in het tijd van haar huwelijk het tienjarige meisje was, verbaasde het niemand dat zij niet onmiddellijk kinderen had gebaar. Maar toen zij zelfs na vijftien jaar in het huwelijk niet zwanger geworden was, wekte het zorgen. Terwijl Willem VI had destijds al een paar buitenechtelijke kinderen had omdat hij tien jaar ouder dan Margaretha was. Toen Margaretha in 1400 zwanger geworden was, betekende dat

²⁴ Tot 1405 was hij Willem van Oostervant geheten.

²⁵ <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/MargarethaVanBourgondie> (30.06.2021)

een zekere opluchting zowel voor haar als voor Willem. Hoewel hij waarschijnlijk op een jongen en opvolger hoopte.

Zij hadden aan het meisje een ongewone naam Jacoba gegeven. Het is een zeldzame naam en dat gold ook in de tijd van haar geboorte. Hoewel we niet zeker weten waarom ze deze naam gekregen had, bestaat wel een theorie. Omdat Margaretha niet zwanger kon raken, zocht men een remedie voor haar onvruchtbaarheid. Toen bidden mensen aan God en de heiligen om hulp te krijgen. De theorie veronderstelt dus dat Margaretha een bedevaart naar Santiago de Compostella ondernam om te bidden zodat zij zwanger was geworden. Toen de bedevaart succesvol was en zij zwanger werd, noemde zij haar dochter naar Sint Jakobus, de apostel en de patroon van deze bedevaart.

2.1. Hoekse en Kabeljauwse twisten (1350-1490)

Tijdens het leven van Jacoba waren er veel verschillende partijstrijden en oorlogen voorgekomen. De bekendste is waarschijnlijk de Honderdjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk over de troonopvolging in Frankrijk. Hoewel het een belangrijke oorlog voor dit gebied was, beïnvloedde een ander conflict het leven van Jacoba meer – de zogenaamde Hoekse en Kabeljauwse twisten. Deze strijd om de macht in Holland begon al voor haar geboorte en eindigde pas na haar dood. In totaal duurde deze ‘oorlog’ over één honderd jaar (Jansen, 1966 p. 123).

De strijdende partijen waren de ‘*Kabeljauwen*’ en de ‘*Hoeksen*’. De aanvankelijke oorsprong van deze namen is onbekend, maar volgens Janse (2009 p. 35) werden Kabeljauwen naar ‘vissen die alles willen opeten’ genoemd, terwijl een ‘hoek’ het instrument was dat voor het jagen op kabeljauwen werd gebruikt. Tot de ‘*Kabeljauwen*’ behoren vooral lagere edelen, enkele steden (bijv. Delft en Leiden), rijke burgers maar ook boeren en vissers.

Omdat dit conflict geen ideologische basis had, wisselden mensen op basis van hun belangen vaak van partij. Wat was eigenlijk de oorsprong van dit conflict? In 1345 kreeg Willem V van zijn moeder Margaretha van Beieren Holland en Zeeland. Niettemin was hij nog minderjarig en kon niet zelf heersen. Daarom heerste daar Jan van Beaumont, de oom van Margaretha tot zijn meerderjarigheid in 1349. Het conflict begon met de financiële problemen van graafschap Holland dat door dure oorlogen in Friesland en Utrecht financieel uitgeput werd. Daarnaast had Margaretha voor haar zoon een zo hoog salaris onderhandeld dat edelen en steden begonnen protesteren. Bovendien ontving Margaretha zelf een percentage van Willems salaris. De situatie werd nog verder verslechterd door de uitbraak van de pest die één derde van Europese bevolking niet overleefde en armoede bracht. Toen ontstond twee machtspartijen. Ene waren Kabeljauwen die Willem V ondersteunde en wilde hem met zijn moeder loslaten en andere waren Hoeken die bij Margaretha van Beieren stond.

Het hele conflict zouden we tot drie perioden kunnen verdelen. De eerste periode ging vanaf 1345 tot 1358, de tweede vond plaats tussen 1390 en 1428 en de derde die van 1456 tot 1490 duurde. De tweede fase is de belangrijkste voor ons omdat we een belangstelling voor de levensloop van Jacoba van Beieren hebben. In deze periode ging het om de twisten tussen de Kabeljauwen onder de leiding van Jan van Arkel en de Hoeken met hun hoofd Willem VI van Holland.²⁶

2.1.2. Arkelse oorlog

In 1392 werd vermoord Aleid van Poelgeest, de minnares van Albrecht van Beieren en zijn hofmeester. De moordenaars behoorden tot de kringen van Willem VI. Dat raasde Albrecht en verklaarde aan zijn zoon een oorlog. De oorlog werd beëindigd vanwege een bemiddeling van Filips de Stoute tussen Albrecht en Willem.

Na de verzoening met zijn vader heeft Willem geslaagd om de invloedrijke positie in Holland te verdienen. Hij nam in het beslag het hele land van Arkel in 1401²⁷. De oorlog ging dan tien jaar door en eindigde met de Vrede van Duurstede in 1412. De winnende partij was in deze conflict Willem met de Hoeken. De Arkelse landen hadden hiermee een onderdeel van Holland geworden.

Jan van Arkel werd in 1415 op de begrafenis van Anton van Brabant gekidnapt en gevangengenomen. Tijdens de marteling heeft hij dat de heer van Egmont voorbereidde een aanslag op Willem VI. Ook Jacoba moest met gevolgen van deze conflict kampen omdat de vijanden van haar vader ook haar vijanden zijn geworden (Janse, 2009 pp. 35-36).

²⁶ <https://historiek.net/hoekse-kabeljauwse-twisten-oorsprong-tijdlijn-samenvatting/135857/> (08.07.2021)

²⁷ idem

Afb. 8 De politieke kaart van de Nederlanden rond 1350

2.2. Achtergrond

Jonge Jacoba werd op het kasteel Le Quesnoy ²⁸ opgevoed. De zorg voor haar droeg de voedster Jeanne Costin, terwijl de huishouding was een verantwoordelijkheid van Marquette, de dame van de hofhouding van Margaretha van Bourgondië.

Afb. 9 Jacoba van Beieren (1401-36), gravin van Holland en Zeeland, Pieter Willem Sebes, ca. 1435

Vanwege haar positie van de opvolger van Holland, Henegouwen en Zeeland wilden haar ouders voor haar een echtgenoot met even hoge positie. Zij was nog geen twee jaar oud toen zij met Jan van Touraine verloofd werd. Jan van Touraine was de tweede zoon van de Franse koning Karel VI en zijn echtgenote Isabella van Beieren. Jacoba met haar moeder reisden in het voorjaar 1404 naar Compiègne om haar met Jan van Touraine daar te trouwen. De bruiloft vond plaats op 29 juni. Wat ongewoon was dat haar vader Willem VI aan het bruiloftsfeest heeft deelgenomen. Hij verontschuldigde zich voor de afwezigheid vanwege een behandeling van een gecompliceerde verwonding die door een hondenbeet werd veroorzaakt. Ook Karel VI, de vader van de bruidegom, was daar niet aanwezig omdat destijds zijn geestelijke gezondheid zo slecht was dat hij niet aan publieke evenementen deelgenomen heeft (Janse, 2009 pp. 46-47). Na de bruiloft keerden

²⁸ In Henegouwen. Hedendaags ligt het in het Noord-Frankrijk.

Jacoba en Margaretha terug naar Le Quesnoy. Verassend genoeg reisde samen met hen ook de zevenjarige bruidegom Jan van Touraine. Toen verlieten jonge meisjes hun gezin soms om met het gezin van hun (aanstaande) man te leven, maar deze praktijk werd niet bij jongens gebruikt. De reden ervoor was om hem met zijn toekomstige graafschappen en hun taal kennis te maken.

Voor de toekomstige vorst en vorstin speelde een goede opleiding een belangrijke rol zodat zij niet makkelijk gemanipuleerd zouden kunnen worden. Beide kinderen hadden dus hun privéleraren. Zij leerden als andere kinderen op het hof schrijven, lezen, een basis van het rekenen en talen. Beiden moesten Latijn leren. Daarnaast moesten zij beide talen van hun toekomstige graafschappen leren. Jacoba werd tweetalig opgevoed, hoewel het Frans waarschijnlijk vertrouwd voor haar was. Terwijl Jan van het Franse hof kwam aan, waar het Frans een omgangstaal was, dus sprak hij geen Nederlands. Voor de toekomst van Jan was kennis van het Nederlands echter noodzakelijk omdat hij zonder deze taal in het noorden niet geaccepteerd zou worden. Om die reden begon hij Nederlands te leren.

Een vanzelfsprekend onderdeel van hun opvoeding was religie en Bijbelse verhalen. De godsdienst speelde een belangrijke rol in alledaagse leven van Middeleeuwse mensen en Jacoba was geen uitzondering. Toch weten we bijna niets over haar persoonlijke houding tegenover de godsdienst. Hoewel zij aan kerkelijke evenementen regelmatig deelgenomen had, bewezen die geen uiting van een persoonlijke houding. De deelname aan kerkelijke feesten werd van iemand van haar status verwacht. Behalve voor kennis werden Jacoba en Jan van Touraine voor hun toekomstige rol ook praktisch voorbereid.

Tot hun taken behoorde de hofetiquette en het omgaan met het hofgezelschap, gasten en onderdanen. Vanaf 1407 waren er regelmatig ook perioden waarin noch Willem VI noch Margaretha van Bourgondië op het kasteel aanwezig waren. Terwijl het echtpaar Willem en Margaretha in hun afwezigheid vertegenwoordigde, zorgden de bedienden van het hof voor de dagelijkse behoeften van Jan en Jacoba. In het geval van langdurige afwezigheid werden de ouders over hun welzijn per brieven geïnformeerd. Toch hielden zij zich niet alleen met plichten bezig. Om zich te vermaken hadden zij om geld ‘gespeeld’. Janse (2009 p. 54) vermoedt dat het om dobbelen ging.

In december 1415 was Lodewijk, de oudere broer van Jan van Touraine, aan dysenterie overleden. Dat veranderde compleet de toekomst van Jan en Jacoba omdat Jan de tweede oudste zoon van de Franse koning Karel VI was. Hierdoor was Jan de dauphin van Frankrijk geworden en Jacoba een aanstaande Franse koningin. Hun politieke prestige was daardoor fors gestegen – van rijke graven tot een aanstaand koninklijk echtpaar. Ter deze gelegenheid werd aan hen het gebied van Dauphiné in het zuidoosten Frankrijk voor het bestuur toegekend. Destijds kwamen er twee partijen naar Den Haag, waar het paar

toen verbleef, tevoorschijn gekomen. Zij waren de Armagnac en Bourguignons. Beide vijand gezinde paartijen boden de dauphin aan een begeleiding op de reis naar zijn feestelijke intrede in Parijs. Hun opzet was om hun naar eigen kant te krijgen zodat ze de ander kunnen verzwakken. Jan had echter beiden geweigerd omdat het zijn onpartijdigheid vanaf het begin zou beschadigen (Brandsma, 2018).

Vanwege de problemen met vruchtbaarheid en zijn leeftijd hoopte Willem namelijk niet meer voor een mannelijke opvolger. In plaats daarvan heeft hij zich actief inspannen om rechten van zijn dochter door te zetten zowel op een landelijk als op een internationaal niveau. Dat was geen gemakkelijke taak. Behalve van het feit dat Jacoba een vrouw was, speelde er de grote rol politieke interesse.

Willem bezocht zelfs Engeland in 1415 om met de keizer Sigismund te ontmoeten en hem overtuigen tot een officiële erkenning van Jacoba als zijn opvolger. Zijn erkenning was zeer belangrijk omdat zijn landen officieel leenland van het Heilige Rooms Rijk waren. Hoewel lokale heersers relatief veel vrijheid hadden om hun land te besturen, was het niet raadzaam om de wil van de keizer te schenden. Niettemin weigerde de keizer de erkenning van Jacoba omdat hij al in zijn inauguratie beloofd had dat hij: *‘de landen die voor het Rijk verloren waren gegaan, zowel in Duitstalige als in Franstalige streken, weer zou terugwinnen’* (Janse, 2009 p. 93).

Op het landelijke niveau was positie van Jacoba als de opvolger van Willem ook niet sterk. Vooral in Holland was haar positie zwak omdat er een geschikte, mannelijke opvolger van Willem bestond – zijn broer Jan van Beieren. In het streven om de positie van Jacoba te versterken, had Willem een groot aantal edelen en vertegenwoordigers van de standen in mei 1415 naar Den Haag geroepen. Daar hadden zij trouw aan Jacoba als de landvrouw na de dood van haar vader toegezegd.

2.3. Op zoek naar een beschermer

Het noodlot van Jacoba had echter met de dood van de mannen van haar leven veranderd. Binnen drie maanden in 1417 sterven zowel haar echtgenoot Jan van Touraine als haar vader Willem VI van Holland. In 1417 was Jan met zijn schoonvader in Compiègne verbleven, vandaaruit zij de intrede in Parijs hadden gepland. Toen Willem VI had uit onderhandelingen in april uit Parijs teruggekeerd, vond hij de Dauphin op het sterfbed. Hoewel de koningin Isabella haar beste arts nog stuurde, kon hij niet meer haar zoon helpen. Jan van Touraine stierf op 4 of 5 april 1417 en werd begraven in de abdij van Saint-Corneille. Jacoba is dus nooit koningin van Frankrijk geworden.

Na de dood van Jan van Touraine kon Jacoba rekenen op de bescherming van haar vader, desondanks duurde dat ook niet lang. Het was noodzakelijk om zich weer op de toekomst te concentreren omdat de Dauphin niet meer prestige en bescherming aan het gezin geboden had. Bovendien was het gezondheid van Willem ook niet goed. Willem was al afwezig op Jacoba's huwelijksfeest vanwege gezondheidsproblemen na een hond beet. Deze wond was nooit compleet genezen. Dat kunnen we de slechte medische zorg in de Middeleeuwen aanrekenen. De wond had hem weer enorme pijn in mei 1417 veroorzaakt. Aartsen dachten dat een incisie de druk en hierdoor de pijn zou verminderen. In plaats daarvan had de infectie zich verder in het lichaam verspreid wat tot de dood van Willem VI leidde. Willem VI stierf op 31 mei 1417 en werd in een graftomb in Valenciennes begraven.

Al toen hij ziek was, had hij de toekomst van Jacoba geprobeerd te verzekeren door een ander huwelijk. Hij wist dat zij zonder echtgenoot bijna geen kans had om haar rechten later door te zetten. Om die reden moest Jacoba zo snel mogelijk weer getrouwd zijn. Als altijd was dit huwelijk ook een politieke kwestie omdat Bourgondiërs de invloedssfeer in Holland, Zeeland en Henegouwen niet wilden verliezen. Daarom had Jan zonder Vrees zich persoonlijk in een huwelijk onderhandelingen geëngageerd.

Jacoba was toen zestien jaar oud en volgens Van Loo was zij: ‘*Ze was slim, leergierig en op het eerste gezicht niet bijzonder mooi*’ (Van Loo, *Gearrangeerde liefdes, onbeheersbaar tumult*, p. 2). Als haar aanstaande echtgenoot werd de dertienjarige neef van Jacoba, Jan van Brabant, gekozen.

Afb. 10 Portret van Jan IV, hertog van Brabant, Pieter van Schuppen, naar Jan van Eyck, 1660 - 1669

Er spraken enkele redenen voor hem. Ten eerste was hij was de hertog van Brabant en Limburg, daarom het huwelijk tussen hem en Jacoba zou de persoonlijke unie tussen de Bourgondische en Beierse huizen nog versterken. Ten tweede had hij noch interesse, noch karakter om te heersen. Janse (2014, p. 122) beschrijft hem als zowel lichamelijk als persoonlijk zwak. Deze zwakheid van Jan was immers gunstig voor Jan zonder Vrees omdat hij hem gemakkelijk kon manipuleren. De beïnvloedbaarheid van Jan van Brabant was niettemin ook het nadeel voor de toekomst omdat zijn beslissingen hevig werden beïnvloed door zijn nauwe genoten. De grootste hindernis voor dit huwelijk was dat Jan en Jacoba waren nichten. Het huwelijk tussen zo nauwe verwanten werd gewoonlijk verboden of eiste een pauselijke dispensatie om rechtelijk te worden. Janse (2014, p. 122) beschrijft een voorwaarde om pauselijke dispensatie te verkrijgen zo: ‘*Men hoefde alleen aan te tonen dat het huwelijk de vrede zou bevorderen en groter kwaad voorkomen*’. Dat was makkelijk voor hen om te bewijzen omdat zij meerdere landen onder een heerser verenigden. Hoewel Jacoba en Jan van Brabant de pauselijke dispensatie gekregen hadden, was de dispensatie het onderdeel van nadere politieke twisten.

Behalve van het trouwen moest ze zich actief in het bestuur van haar landen inspannen. Het was belangrijk zodat zij haar onderdanen overtuigde dat ze een bekwame vorstin is. Ze bevond zich in Henegouwen toen haar vader overleed. Zij had bijgevolg de eerste officiële intrede op 13 juli 1417 in Mons gedaan. Daar legde ze voor het stadhuis een plechtige eed af. In haar eed had ze gezworen dat zij zullen de rechten van de stad respecteren, beschermen en dat Holland, Zeeland en Henegouwen zullen onverdeeld worden. Zulke intrede had ze in meerdere steden gedaan.

Men verwachtten sterkste protesten tegen Jacoba als de nieuwe gravin in Holland omdat het recht op de grafelijke titel er ook Jan van Beieren, de jongere broer van Willem VI had. Bovendien woonde daar Kabeljauwse vijand van Willem VI, Jan van Arkel, en zijn medestanders. Sinds het eind van Arkelse oorlog in 1412 werd Jan van Arkel in Den Haag gevangengenomen. Eggert, de stadhouder van Holland en de voorstander van Jacoba vreesde dat de medestanders van Arkel hem na de dood van Willem zullen proberen te bevrijden. En dan een coup proberen te plegen door aanvallen op hun voormalige steden en landgoederen.

Daarom liet Eggert Jan van Arkel voor de inhuldiging van Jacoba in 1417 in Den Haag naar beveiligde en gemuurde Gouda overbrengen. Daarnaast hadden steden zich op aanvallen van protesters door de aanschaffing van extra munitie en manschappen voorbereid. De botsingen kwamen wel voor, maar de rebellen die aan de verovering deelnamen, werden aanvankelijk licht gestraft. Rebellen werden opzichtelijk licht gestraft omdat Jacoba en haar raad conflicten op het begin van haar regering niet wilden escaleren. Toch wanneer opstanden niet hielden op, werden exemplaire straffen ingevoerd.

2.3 De vriend of de vijand?

Aan de kant van Jacoba stond altijd haar moeder Margaretha van Bourgondië. In politieke en diplomatieke kwesties was haar moeder Margaretha van Bourgondië één van haar nauwste raadgevers (Brandsma, 2018 p. 96). Hoewel Margaretha een vrouw was, was zij al een ervaren diplomaat omdat zij vaak haar echtgenoot in politieke kwesties in Henegouwen vertegenwoordigde. Ook na de dood van haar echtgenoot nam ze deel op verschillende raden als de vertegenwoordiger van Jacoba (Janse, 2009 p. 138).

Bovendien genoot zij als weduwe in de late Middeleeuwen veel respect in de toenmalige maatschappij. De dood kwam toen vroeger en vaker dan tegenwoordig, daarom was noodzakelijk om een ‘sociaal systeem’ voor adellijke weduwen te scheppen. Zo’n systeem was gemaakt door de weduwgift - een financiële rente of een eigendom die weduwe na de dood van haar man ontving. De hoogte van de eventuele weduwgift werd vaak al in het huwelijkscontract aangemeld en werd gebaseerd op de hoogte van haar bruidsschat. Gewoonlijk telde dat één helft of één derde van jaarlijkse inkomsten van haar gestorven echtgenoot in de late Middeleeuwen. In de Bourgondische tijd was dat tussen 10 en 15 procent van haar bruidsschat. Na de dood van een weduwe keerden haar eigendommen terug in handen van de graaf dus waren zij niet erfelijk (Brandsma, 2018 pp. 94-95).

Afb. 11 Margaretha van Bourgondië
(1374-1441)

In het geval van Margaretha ontving zij een weduwgift in vorm van omvangrijke landgoederen. Onder andere behoorde daar kastelen Le Quesnoy, Teylingen en Texel. Daarnaast bleef ze de titel van Gravin van Henegouwen, Holland en Henegouwen gebruiken. Bovendien schonk Jacoba aan haar moeder nog een jaarlijkse rente van 3000 Franse franken uit de inkomsten van Mons. Jacoba beredeneerde de verhoging van Margaretha's apanage met woorden over ‘*goede vriendschap, raad, troost en hulp*’ (Janse, 2009 p. 111). Toch was geld hoog waarschijnlijk geen liefdesverklaring. Als Janse (2009, pp. 111-112) meldt, speelde waarschijnlijk een invloed van Margareta op de minder ervaren/zwakkere vorstin Jacoba een grotere rol. Volgens Brandsma (2018 p. 110) zou dat een financiële vereffening tussen Margaretha en Willem die door Jacoba werd gedaan, kunnen zijn want Willem VI was zijn vrouw geld schuldig. Omdat het over een groot som ging, was deze geld ook een onderdeel van nadere twisten tussen Jacoba en haar tegenstanders.

Behalve van haar moeder werd Jacoba met raadgevers na de dood van Willem omringd. De meerderheid van hen was al in dienst van haar vader, maar zij streefde er niet om hen te vervangen. Zij wist dat als zij het trouw aan haar vader gezworen hadden, hadden zij hierdoor het trouw ook aan haar gezworen. Zij heeft de trouwe mensen eromheen in die onzekere tijden nodig. De leden van Raad waren zowel adelen als deskundigen in verschillende gebieden bv. financiers, juristen en geleerde geestelijken.

Daarentegen stond Jan van Beieren. Hij had zich oorspronkelijk als geen vijand van Jacoba gedraag. Om zijn latere gedrag tegen Jacoba beter te begrijpen, moeten we weten dat hij de tweede zoon Albrecht van Beieren en Margaretha van Brieg was. Omwille daarvan dat was hij bestemd voor een carrière in de kerk. Dankzij zijn ambities was hij prinsbisschop in Luik geworden. Niettemin was er weinig kans om hoger te presteren in deze loopbaan dan wat hij al bereikt had. De kans voor een bevordering kwam pas met de dood van Willem IV en hij heeft die volledig benut.

Afb. 12 Jan van Beieren en Jacoba van Beieren in Chronique des Comtes de Hollande Depuis Les Origines Jusque 1415, Hendrik van Heessel, cca. 1456

Jan van Beieren heeft zich in augustus 1417 aangeboden om de pauselijke dispensatie voor Jacoba en Jan van Brabant te verkrijgen. Niettemin hij gaf de voorkeur aan eigen profijt nadat hij met keizer Sigismund ontmoette. Ze ontmoetten elkaar op het Concilie van Konstanz in 1419. Zij vonden samen gemeenschappelijke basis omdat Sigismund zijn invloed op zijn leengoed wilde behouden. Het huwelijk van Jacoba en Jan van Brabant versterkte immers de invloed van zijn tegenstanders – de Beieren en de Bourgondiërs. Hierdoor heeft hij de sterke bondgenoot voor het conflict met Jacoba gekregen.

Na de afspraak met keizer Sigismund heeft Jan zijn houding veranderd. Ineens pleitte hij tegen het huwelijk van Jacoba tijdens onderhandelingen met paus Gregorius XII. Sigismund beloond Jan van Beieren voor zijn hulp met een zeer voordelig huwelijk. Sigismund sprak voor hem een huwelijk met zijn nicht Elisabeth van Görlitz, de erfdochter van Luxemburg af. Verder bracht dit huwelijk aan Jan het recht op alle landen van de graaf Albrecht van Beieren (Jansen, 1966 p. 59). Voordat Jacoba over zijn optreden in Konstanz ondergevonden, handelde zij met hem vriendelijk, hoewel zijn

gedrag aan leden van haar Raad verdacht leek. Bijvoorbeeld zij schonk hem de omvangrijke landgoederen die oorspronkelijk aan Arkelen en Egmonts behoorden om zijn gunst te houden. Hij heeft echter dit geschenk geweigerd.

Jan gebruikte de toespraak tegen het huwelijk van Jacoba voor de paus als een strategische middel. Hiermee dwong hij Jacoba tot onderhandelingen met hem over zijn positie. Jan beloofde om met de weerstand tegen haar huwelijk voor de paus op te houden als zij met hem heeft samengekomen en over de positie van Jan onderhandeld. Zij was eens ermee, daarom heeft hij zich in de kwestie van de pauselijke dispensatie op 25 oktober 1417 gestopt engageren.

Het overleg met Jan vond plaats op Schoonhoven. Daar waren zowel Jan van Beieren als Jacoba met haar moeder Margaretha aanwezig. Jan verzochte om de regent van Jacoba te worden. Jacoba heeft dit verzoek na het overleg met haar Raad geweigerd omdat zij was meerderjarig en de weduwe. Zij had dus geen regent op basis van toenmalige recht nodig. Jacoba werd voor deze ‘moedige’ stap tegen haar oom geprijsd, maar tot hoeverre maat was dat haar eigen mening is onbekend. Ook haar toespraak over de beslissing in deze kwestie was naar voren als het standpunt van de Raad gebracht en niet als haar eigen standpunt. Hiermee begon een oorlog tussen Jacoba en Jan van Beieren.

2.4. De oorlog en het huwelijk

Jan van Beieren reageerde op de afwijzing met een wraak. Zijn bondgenoot, de Kabeljauw, Jan van Egmont veroverde de stad Gorinchem en verklaarde een oorlog aan Jacoba. Wat opmerkelijk op deze slag is dat Jacoba en haar moeder in de slag deelgenomen hebben. Waarom waren zij daar aanwezig, is niet duidelijk. Het was toen zeker zeer ongewoon omdat vrouwen geen oorlogen leidden. De oorlogleiding was gezien als de typische mannelijke zaak, daarom namen vrouwen in de oorlog geen deel. Het is mogelijk dat het was makkelijker om hen daar hun veiligheid te verzekeren. Een andere mogelijke uitleg is dat zij daar vanwege de publiciteit waren. Haar positie als de jonge vorstin was nog niet stabiel en daarom was het goede publiciteit zeker gewenst. Z'n gebeurtenis maakte mogelijk om Jacoba in een gunstig licht te tonen. Met haar aanwezigheid toonde zij moed en samenhang met haar onderdanen. Daarnaast heeft zij haar soldaten hierdoor aanmoedigen gekund. Het slag zelf duurde slechts enkele uren, toch waren er vele doden en gewonden. Tussen de gesneuvelden was ook Jan van Arkel. Hoewel dit slag met de overwinning van Jacoba en de Hoeken eindigde, de oorlog ging door.

In november 1417 vonden pauselijke verkiezingen plaats. In hen werd de paus Martinus V gekozen. Deze wisseling van pausen maakte mogelijk om de dispensatie voor het huwelijk van Jacoba en Jan van Brabant te verkrijgen. De dispensatie werd aan hen op 22 december 1417 door de paus toegekend. Hoewel toen Sigismund erachter kwam, had hij

zijn invloed gebruikt om de paus te dwingen zodat hij dat zei af. Na een dwang van Sigismund heeft de paus de dispensatie in januari 1418 weer afgezegd.

De voorbereidingen op het trouwfeest begonnen al in december 1417. Dus toen het nieuws van de intrekking van de dispensatie kwam, was het noodzakelijk om de volgende ontwikkeling te bespreken. Volgens de overeenkomst moest het trouwfeest tot Pasen van 1418 plaatsvinden. Daarom kwamen de raden van Brabant, Henegouwen en Holland samen om te beslissen hoe zullen zij verdergaan. De raden beslisten om met het huwelijk door te gaan, omdat de brief met de afzegging van de dispensatie geen officiële bezegelde bul had.

Jacoba en Jan zijn op 10 maart op het Binnenhof getrouwd. De laatste huwelijkskandidaat kwam pas te laat ten huwelijk haar te vragen. Toen Jacoba was al voor de kerk getrouwd, kwamen Engelse diplomaten aan om een mogelijk huwelijk tussen haar en de broer van Engelse koning Hendrik V, Jan van Bedford, onderhandelen. Engelsen hoorden van het conflict tussen Jacoba en Jan van Beieren en kwamen een helpende hand bieden. Samen met dat verwachtten zij ook eigen profijt.

Ondertussen ging de oorlog tussen Jan van Beieren en Jacoba door. Jan heeft nochtans niet alleen soldaten gebruikt om eigen doelen te bereiken, maar ook de publieke opinie. Hij liet over honderd kopieën van verklaringen van de paus Martinus V en de keizer Sigismund maken. Toen ontstond nog geen boekdruk, dus zij handmatig werden herschreven. In de verklaring van de keizer stond dat de landen van Willem VI na zijn dood als het Rijkse leen in de handen van de keizer terugkeerden. De keizer uitte zijn eis zodat Jan van Beieren de leenlanden voor hem bestuurde. De verklaring van de paus beweerde dat Jacoba met Jan van Brabant in de zonde leven. Volgens de paus leefden zij in het verboden, incestueus huwelijk omdat hun huwelijk door de paus niet toegestaan werd. Hoewel boden met deze verklaringen werden aangehouden, hadden zij een Statenvergadering in 1418 aangekomen (Janse, 2009 p. 146). Daar boekte hij met de brieven een succes omdat zij overtuigden mensen om Jan als hun vorst inhuldigen.

Deze overwinning van Jan van Beieren werd verder met het succesvolle beleg van Dordrecht ondersteund. Hoewel Jacoba en Margaretha herhaaldelijk meer troepen van Jan van Brabant heeft gevraagd, kwamen zij niet. Mensen rond Jan van Brabant ondersteunde echter Jan van Beieren. Deze strijd eindigde succesvol voor Jan van Beieren. De vrede werd met de Zoen van Woudrichem gesloten. Dit vredesverdrag was een nachtmerrie van Jacoba. Er werd gesloten dat Jan van Beieren het bestuur over alle landen met Jan van Brabant gedurende vijf jaar zal delen. Bovendien als het huwelijk van Jan en Jacoba kinderloos blijft, erft Jan van Beieren alle hun landen.

2.5 De Engelse troost en Filips de Goede

Na de nederlaag heeft Jacoba een troost en een ondersteun in Engeland gezocht. Dat heeft zij in haar nieuwe echtgenoot Humphrey van Gloucester gevonden, de broer van koning Hendrik V. Hendrik beloofde een hulp aan haar al in 1418. Zonder het behulp kon zij niet verdergaan. Zij was Humphrey in 1422 getrouwd omdat zij geloofde dat haar huwelijk met Jan van Brabant onwettig is (Nip, 2005 p. 197). Zij wilde doen alles wat mogelijk was om haar landen voor Jan van Beieren te redden.

In 1424 keerde Jacoba naar Holland met het leger van Humphrey. Hij heeft haar vanwege onstabiele politieke situatie in Engeland niet begeleid. Deze leger werd door legers van Filips de Goede en Jan van Brabant verslagen en Jacoba gevangengenomen. Humphrey heeft erop niet gereageerd.

Jan van Beieren overleed in 1425 en zijn rechten heeft Jan van Brabant geërfd. Toch gaf zij de rechten over aan Filips de Goede. Daarom is de hoofdvijand van Jacoba Filips de Goede geworden. Hoewel zij uit de gevangenschap met behulp van de Hoekse vluchtte, was het niet een triomf. De oorlog ging door en in 1428 kwam een bericht dat het huwelijk tussen haar en Jan van Brabant geldig was. Hiermee was haar huwelijk met Humphrey ongeldig verklaard. Erop reageerde hij met het huwelijk met Eleanor Cobham.

Jacoba had geen andere keuze dan haar nederlaag te aanvaarden en in te stemmen met de voorwaarden van de Zoen van Delft. Het verdrag werd gesloten tussen haar en Filips de Goede. Op basis daarvan heeft Filips haar voogd geworden en zij werd verboden om te hertrouwen zonder een toestemming van Filips, haar moeder en de Staten. Toch was dat precies wat zij heeft gedaan.

Toen Filips de Goede hield achter dat Frank en Jacoba zijn genoten en dat Frank wilde een pleeg aan Filips afzeggen, moest Jacoba alle haar rechten afzeggen en Frank werd gevangengenomen. Toch trouwde Jacoba met Zeeuwse Frank van Borsele in 1434. Volgens Janse²⁹ was dat uiteindelijk liefdevolle huwelijk. Het heeft immers niet lang geduurd. In zomer van 1436 scheen bij Jacoba klachten van tuberculose voor. Zij was op 9 oktober op Teylingen met haar moeder en man om haar heen overleden. Zij heeft kinderloos overleden wat leidde tot een vereniging van alle Bourgondische gebieden onder een vorst – Filips de Goede.³⁰

²⁹ <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/JacobaVanBeieren> (13.12.2021)

³⁰ idem

AMITRE NARIAN

PHILIPPE II. surnommé le BON, Duc de Bourgogne, de Lothier, Brab. de Limbourg, et de Lutzembourg, Comte de Flandre, d'Arthois, de Bourgogne, Haynaut, Hollande, Zelande, et de Nanur, Marquis du S^t. Empire, Sire de Frise et de Malines, Cousin germain du Precedent fils de JEAN sans POEVR et Nepueu d'ANTOINE de Bourgogne, procrea CHARLES HARDI de sa femme ELISABETH fille de JEAN Roy de Portugal. Il trespassa lan. 1467. enseuey a Bruges et depuis transporté a Dijon en Bourgogne.

F. Bouttats sculp.

H. 33

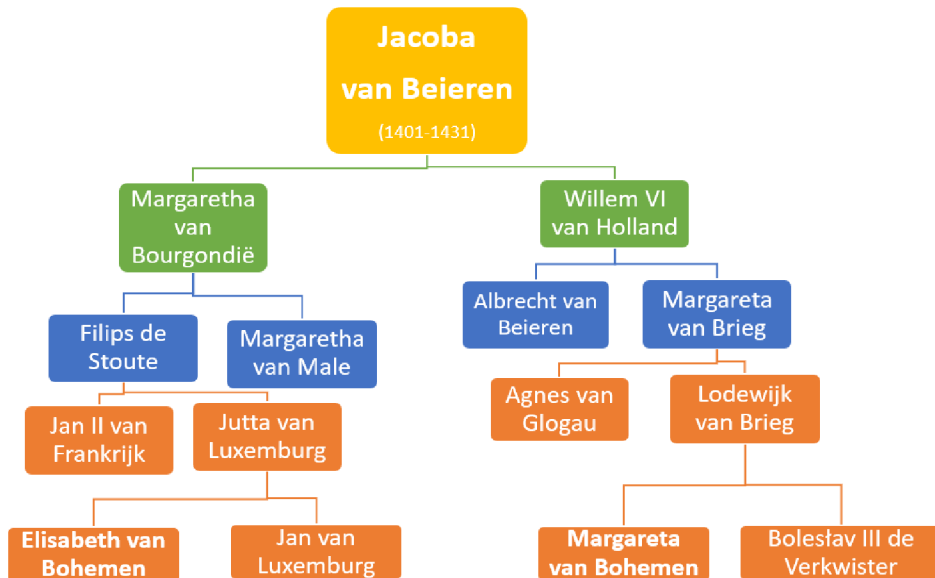
RP-P-Bi-4248

Afb. 13 Het portrait van Philips de Goede door Frederik Bouttats (1600 - 1676)

3. Vergelijking

Elisabeth van Bohemen en Jacoba van Beieren waren de vorstinnen die ondanks de weerstand besloten om hun recht op hun erflanden te behouden. Hoewel zij in dezelfde periode niet leefden, vinden we parallellen in hun levensloop.

Vanwege het verband van alle Europese adellijke huizen waren Elisabeth en Jacoba directe verwanten. In de grafiek zien we dat Jacoba over- overgroot dochter van Elisabeth was door de dochter van Elisabeth - Jutta van Luxemburg.

Afb. 14 De gemene stamboom van Elisabeth van Bohemen en Jacoba van Beieren

Verder leefden beiden in de tijd wanneer men geloofde dat een vrouw niet kan hersenen. Daarom moesten beiden een bescherming en een ondersteuning van een man hebben. In het geval van Jacoba was dat eerst haar vader Willem VI van Holland. Hij was vastberaden dat Jacoba zijn opvolgerin zal worden. Hoewel hij actief de voorwaarden voor haar machtsoverdracht voorbereidde, wist hij dat het handhaven van haar rechten niet gemakkelijk zou zijn en, zonder een geschikte echtgenoot, onmogelijk. Niettemin had een andere vrouw een groot impact op het leven van Jacoba. Margaretha van Bourgondië steunde haar dochter zozeer als zij kan. Als de weduwe genoot zij veel respect. Bovendien had zij een omvangrijk eigendom en de diplomatieke ervaringen. Niettemin moest Jacoba een nieuwe echtgenoot na de dood van haar eerste echtgenoot Jan van Touraine vrij snel vinden.

Aan de andere kant stond Elisabeth die oorspronkelijk geen vorstin zou hoeven worden. Toen zij klein was had zij de oudere broer Wenceslaus III die de troonopvolger was. Na zijn moord had het koninklijke echtpaar haar oudere zus Anna en Hendrik van Karinthië geworden. Niettemin was Hendrik een genoeg begaafd

diplomaat niet om conflicten met de adelen te hinderen. Dat samen met de invloed van de keizer dwong hem en zijn vrouw tot het land verlaten. Elisabeth droeg een afscheid van haar zus en Hendrik moeilijk. Na de dood van de Boheemse koning Rudolf I Habsburg keerden zij weer terug naar Bohemen, maar politieke problemen van de eerste periode van zijn regering hadden echter hetzelfde gebeven. Zij hadden eigenlijk verdiepen, wat de kerkelijke kringen tot een idee leidde dat hij door een aanstaande echtgenoot van Elisabeth zou kunnen verving worden. Elisabeth had zich toen beziggehouden met haar werk in de Kerk. Toch nam zij waar wat in het land gebeurd was en was niet tevreden ermee. Daarom was zij eens om de zoon van de keizer te trouwen, alhoewel dat een verraad van haar zus en haar man betekende. Hendrik probeerde dit te voorkomen door Elisabeth uit te huwelijken aan een Duitse lage edelman, maar dat is nooit gebeurd. Elisabeth en Anna hebben daarna nooit elkaar gezien of ten minste zijn er ervan geen vermeldingen.

Net zoals Elisabeth moest Jacoba met haar verwant om haar rechten te vechten. In haar geval was dat haar oom Jan van Beieren en na zijn dood Filips de Goede. Jan van Beieren snapte een kans om een graaf te worden. Met behulp van keizer Sigismund was het huwelijk van Jacoba met haar neef Jan van Brabant in het verloop van tijd toegestaan, niet toegestaan en opnieuw rechtelijk door de paus erkend.

Beiden hebben ook een troost en een hulp in het buitenland. Elisabeth heeft Bohemen verlaten om buiten de politieke twisten te staan. Daarentegen Jacoba zocht in Engeland nieuwe bondgenoten zodat zij naar Holland met een leger kan terugkeren.

Het verschil tussen Jacoba en Elisabeth is dat Jacoba nooit heeft opgegeven. Zelfs met haar huwelijk met Frank Borsele. Haar kans op een succesvolle coup tegen Philips de Goede waren minimaal, maar ze heeft dat toch geprobeerd. Terwijl Elisabeth na haar terugkeer naar Bohemen engagerde in politiek niet. Zij gaf voorkeur aan de kerk waar ze zich heeft waargemaakt.

Conclusie

In geschiedenis leren we meestal over adellijke vrouwen die triomfantelijk succes in patriarchale maatschappij boekten zoals Elisabeth I van Engeland, Maria Theresia van Oostenrijk of Wilhelmina der Nederlanden. Dat is echter niet het geval bij noch Elisabeth van Bohemen noch Jacoba van Beieren. Zij sterven met ‘gelukkig eind’ niet. Ondanks dat zijn zij uitstekende voorbeelden van dappere, ambitieuze vrouwen die deden wat zij als de beste hebben beschouwd.

Mijn eerste vraag was hoe groot was een feitelijk invloed van hen op een stadsleiding? We kunnen zeggen dat zowel Elisabeth als Jacoba hadden de feitelijk invloed op de politiek van hun landen, maar de omvang ervan met de tijd verschilde. De macht van Elisabeth groeide aanmerkelijk met het huwelijk van Jan van Luxemburg. Zij had geen politieke macht als de tweede, ongehuwde dochter. Zij heeft een groot invloed op Jan in het begin van hun huwelijk omdat hij de onervaren koning was in het land waarover wist weinig. Bovendien sprak hij de taal van zijn land niet. Daarom is Elisabeth zijn nauwe raadgever geworden want ze een omgeving goed kende. Of ten minste dacht Jan dat. Het feit dat hij haar naar de keizer met een verzoek om help in 1315 verstuurd heeft, toonde dat hij vertrouwen in haar diplomatieke bekwaamheid moest hebben.

Na verloop van tijd was het de politiek die de ruzies tussen het koppel aanwakkerde. Elisabeth heeft echter voor de partij in politiek onstabiele Bohemen gekozen. Haar favoriet is Wilhelm Hasse geworden. Hiermee werd zij de tegenstander van Hendrik van Leipa van wie zij een enorme afkeer heeft gehad. Haar hekel aan hem werd echter beïnvloed door haar afkeer tegen schoonmoeder Elisabeth Richezza. Hendrik heeft een relatie met Richezza gehad en het was in het openbaar bekend. hoewel hij getrouwd werd en zij was de weduwe van Wenceslaus II, de vader van Elisabeth. Niettemin was Hendrik rijke en ook invloedrijke politiek. Ondanks de weerstand van Elisabeth en haar medestanders vond hij een gemeenschappelijke grond met Jan van Luxemburg wat tot hun eind in politiek leidde.

De omvang van politieke macht van Jacoba is moeilijk om te bepalen. Hoewel zij deel op vele stadsraden en onderhandelingen nam, stond haar moeder bijna altijd haar terzijde. Daarnaast had zij haar eigen raad met wie alle haar politieke stappen heeft geraadpleegd. Om die reden was moeilijk te bepalen wanneer zij eigen wil getoond had en wanneer zij een beslissing van haar raad gepresenteerd had. Niettemin was het duidelijk dat zij een geschikte man nodig had. Haar eerste man Jan van Touraine was vanwege de dood van zijn broer de kroonprins van Frankrijk geworden. Toch overleefde hij hem niet lang. In de zestienjarige leeftijd werd Jacoba in 1417 een weduwe. Ondanks dat zij een invloed in politiek had, werden de sleutelmomenten van haar leven door haar echtgenoten bepaald.

Het is voor het eerst gebeurd toen zij haar echtgenoot Jan van Brabant voor het troepen voor de verdediging van Dordrecht vraagde, maar hij antwoordde met een disinteresse wat leidde tot haar nederlaag. Zij is het recht op haar landen vanwege Jan van Brabant en zijn overeenkomst met Jan van Beieren in de Zoen van Woudrichem. Jacoba heeft zich ermee niet verzoend en ging een steun naar het buitenland zoeken. Omdat haar huwelijk met Jan van Brabant ongeldig werd verklaard, huwde ze Humphrey van Gloucester. Hij leek ook als een redder van Jacoba, maar in het beslissende moment heeft zij haar ook verliet.

Daaruit kunnen we concluderen dat hoewel zij actief in politiek deelgenomen hadden, hadden zij altijd een echtgenoot nodig om hun doelen door te zetten. Het noodlot van Jacoba en Elisabeth vergelijkbaar is omdat zij werden in de steek gelaten door hun echtgenoten. Jan van Luxemburg ondersteunde Elisabeth niet in het vechten met Hendrik van Leipa en Jacoba verloor haar erfenis door een inactief Jan van Brabant en Humphrey van Gloucester. Toch berustte zij ermee niet en zij trouwde voor de laatste keer met Frank Borsele.

Mijn tweede onderzoeksvraag was: Hoe beïnvloedde hun status van de erfgenamen de relatie met hun echtgenoten en het privéleven? Elisabeth was trotse Přemyslid en haar ideeën over het bestuur van het land waren niet altijd realistisch. Zij heeft zeker de rol van edelen zeer onderschat. Aangezien zij gaf de voorkeur aan Wilhelm Hasse en zijn medestanders, proberen tegenstanders haar invloed op de koning te verminderen. Om die reden ontstonden geruchten die ten slotte de relatie tussen haar en Jan compleet vernietigde. De huwelijken van Jacoba werden ook bespottend door constante streven naar de verdediging van haar erfenis. Niettemin hadden haar echtgenoten dezelfde doelen wat tot problemen leidde. Een voorbeeld daarvan was het huwelijk met haar neef met wie zij tegenovergestelde temperamenten had (Blockmans, et al., 1999 p. 64). Ook Humphrey heeft haar verlaten wanneer het niet meer voordelig was.

Ten slotte moet ik herhalen dat het is moeilijk om wat waarheid is te bepalen. De Middeleeuwse kronieken zijn afhankelijk van de doelen van hun bestellers, daarom speelde er geen rol objectiviteit of streven naar het volledige beeld van een situatie. In het geval van vrouwen is het nog ingewikkelder omdat zij minder aandacht dan mannen in kronieken kregen. Bovendien was hun beeld beperkt tot hun rol van echtgenoten van belangrijke mannen.

Bibliografie

- Benešovská, Klára. 2011.** *A royal marriage: Elisabeth Premyslid and John of Luxembourg - 1310.* Praha : Muzeum hlavního města Prahy, 2011.
- Blockmans, Wim en Prevenier, Walter. 1999.** *The promised land: The Low Countries Under Burgundian Rule, 1369-1530.* United States : University of Pennsylvania Press, 1999.
- Bobková, Lenka. 2018.** *Jan Lucemburský: Otec slavného syna.* Praha : Albatros Media, 2018.
- Brandsma, Margreet. 2018.** Riches and Power? Princely Widows in the Burgundian Period: The Case of Margaret of Burgundy (1374-1441). *The Medieval Low Countries.* 2018, 5.
- Čechura, Jaroslav. 1999.** *České země v letech 1310-1378: Lucemburkové na českém trůně.* Praha : Libri, 1999.
- Dvořáčková-Malá, Dana. 2011.** *Královský dvůr Václava II.* České Budějovice : Veduta, 2011.
- Charvátová, Kateřina. 2007.** *Václav II: Král český a polský.* Praha : Vyšehrad, 2007.
- Jan, Libor. 2015.** *Václav II.: Král na stříbrném trůnu 1283-1305.* Praha : Argo, 2015.
- Janse, Antheun. 2009.** *Een pion voor een dame: Jacoba van Beieren (1401-1436).* Amsterdam : Balans, 2009.
- . 2014. Margaretha van Bourgondië. *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland.* [Online] 13 01 2014. [Citaat van: 30 06 2021.] <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/MargarethaVanBourgonde>.
- Jansen, H. P. H. 1966.** *Hoekse en Kabeljauwse twisten.* Bussum : Van Dishoeck, 1966.
- Koops, Enne. 2018.** Hoekse en Kabeljauwse Twisten (1345-1492): Historiek. *Historiek Online Geschiedenismagazine.* [Online] 18 06 2018. [Citaat van: 08 07 2021.] <https://historiek.net/hoekse-kabeljauwse-twisten-oorsprong-tijdlijn-samenvatting/135857/>.
- Kopičková, Božena. 2003.** *Eliška Přemyslovna.* Praha : Vyšehrad, 2003.
- Lenderová, Milena, et al. 2009.** *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

Lewis, Mary. 2018. Children aren't starting puberty younger, medieval skeletons reveal: The Conversation . *The Conversation*. [Online] 12 02 2018. [Citaat van: 23 06 2021.] Children aren't starting puberty younger, medieval skeletons reveal.

Loo, Bert van. 2018. *De Bourgondiërs: Aartsvaders van de Lage Landen*. Amsterdam : De Bezige Bij, 2018.

Maráz, Karel. 2007. *Václav III. (1289-1306): Poslední Přemyslovec na českém trůně*. České Budějovice : Vedita, 2007.

Margue, Michel. 2013. Die Erbtochter, der fremde Fürst und die Stände: "Internationale" Heiraten als Mittel der Machtpolitik im Spannungsfeld zwischen Hausmacht und Land. [boekaut.] Michel Pauly. *Die Erbtochter, der fremde Fürst und das Land: Die Ehe Johans des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive*. Luxembourg : Cludem, 2013, pp. 27-45.

Nip, Renée. 2005. Conflicting roles: Jacqueline of Bavaria (d. 1436), Countess and Wife. [boekaut.] Matilde van Dijk en Renée Nip. *Saints, Scholars, and Politicians: Gender as a Tool in Medieval Studies*. Turnhout : Brepols Publishers, 2005.

Pauly, Michael. 2013. *Die Erbtochter, der fremde Fürst und das Land: Die Ehe Johans des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive*. Luxemburg : Cludem, 2013.

Philippa Of Hainaut. *Britannica*. [Online] [Citaat van: 20 02 2021.] <https://www.britannica.com/biography/Philippa-of-Hainaut>.

Razim, Jakub. 2007. *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova. 2007. Vedoucí práce Žemlička, Josef..

Ruggeri, Amanda. 2018. Do we really live longer than our ancestors?: BBC. *BBC*. [Online] 3 10 2018. [Citaat van: 23 06 2021.] <https://www.bbc.com/future/article/20181002-how-long-did-ancient-people-live-life-span-versus-longevity>.

Šárochová, Gabriela V. 2002. *1.9.1310 Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: Sňatek z rozumu*. Praha : Havran s.r.o., 2002.

Vaniček, Vratislav. 2002. *Velké dějiny zemí Koruny české : Svazek III. 1250-1310*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002.

Žitavský, Petr en Durynský, Ota. 1952. *Kronika zbraslavská: Chronicon Aulae Regiae*. Praha : Melantrich, 1952.

Lijst van afbeeldingen

Afb. 1 Een borstbeeld van Elisabeth van Bohemen in Sint-Vituskathedraal	9
Afb. 2 Guta van Habsburg in Chronicon Aulae Regiae	10
Afb. 3 Wenceslaus II in de Codex Manesse	10
Afb. 4 De muurschilderij van Hendrik van Karinthië in het kasteel Ambras.....	18
Afb. 5 Rudolf I op het glaspaneel in de Stephansdom, Wenen.....	19
Afb. 6 Jan van Luxemburg in Chronicon Aulae Regiae.....	24
Afb. 7 Het huwelijk van Elisabeth I van Bohemen en Jan van Luxemburg in Codex Balduini Trevirensis	27
Afb. 8 De politieke kaart van de Nederlanden rond 1350.....	37
Afb. 9 Jacoba van Beieren (1401-36), gravin van Holland en Zeeland, Pieter Willem Sebes, ca. 1435	38
Afb. 10 Margaretha van Bourgondië (1374-1441).....	44
Afb. 11 Jan van Beieren en Jacoba van Beieren in Chronique des Comtes de Hollande Depuis Les Origines Jusque 1415, Hendrik van Heessel, cca. 1456.....	45
Afb. 12 Het portrait van Philips de Goede door Frederik Bouttats (1600 - 1676).....	49
Afb. 13 Gemeen stamboom van Elisabeth van Bohemen en Jacoba van Beieren	50

1. <https://www.ceskedukaty.cz/novinky/eliska-premyslovna-znama-ceska-kralovna-ke-ktere-byl-zivot-nemilosrdny/>
2. https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:Guta_Habsburg.jpg
3. https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_III.#/media/Soubor:Vasik3.jpg
4. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Henry_VI,_Duke_of_Carinthia.jpg
5. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rudolf_Stepan.jpg
6. https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_de_Blinde#/media/Bestand:John_of_Luxemburg.PNG
7. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:John_of_Luxemburg-Wedding.jpg
8. [https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Nederlanden_in_de_Middeleeuwen#/media/Bestand:Political map of the Low Countries \(1350\)-NL.svg](https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Nederlanden_in_de_Middeleeuwen#/media/Bestand:Political_map_of_the_Low_Countries_(1350)-NL.svg)
9. <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken/objecten?q=jacoba+van+beieren&f=1&p=1&ps=12&f.dating.period=15&st=Objects&ii=2#/SK-A-954,2>
10. [https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_of_Burgundy,_Duchess_of_Bavaria#/media/File:Marguerite de Bourgogne \(1374-1441\).png](https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_of_Burgundy,_Duchess_of_Bavaria#/media/File:Marguerite_de_Bourgogne_(1374-1441).png)
11. <http://www.flandrica.be/exhibits/show/en-burgundians/expansion/chronique/>
12. <https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/2207842--kristy/jacoba-van-beieren/objecten#/RP-P-BI-4248,0>

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá postavením urozených žen ve středověku. V úvodu představuje obecný náhled tehdejší společnosti na postavení žen. Cílem práce je odpovědět na otázky týkající se pozice ženy jako dědiček území, vlivu jejich manželů na jejich politiku a naopak jakým způsobem ovlivňovala politika jejich manželství. Tyto otázky jsou zodpovězeny na základě porovnání dvou panovnic – Elišky Přemyslovny a Jakoby Bavorské. V první části mé práce popisují soukromý život Elišky Přemyslovny na pozadí politického prostředí tehdejšího Českého království, které bylo velmi neklidné. Dále se věnuji roli Jana Lucemburského jako manžela a zároveň prostředníka mezi Eliškou a českou šlechtou. Ve druhé části představuji život Jakoby Bavorské, která se celý život snažila uhájit zděděná práva na Holandsko, Zéland a Henegávsko. Nejprve před svým strýcem Janem Bavorským a po jeho smrti Filipem III. Dobrým. Hájit tato práva jí měli pomoci její manželé, ale nebylo tomu tak vždy. Ve třetí části hledám shody a rozdíly ve vládě a životě těchto panovnic. V poslední části uvádím závěry, které vyplynuly z tohoto výzkumu.

Summary

This thesis deals with the status of noblewomen in the Middle Ages. The introduction presents a general view of the status of women in the society of the time. The thesis aims to answer questions concerning the position of women as heirs of territory, the influence of their husbands on their politics and, conversely, how politics affected their marriages. These questions are researched on the example of two female rulers - Elisabeth of Bohemia and Jacoba of Bavaria. In the first part of my thesis, I describe the private life of Elisabeth of Bohemia on the background of the political environment of Bohemia. The political scene was then unsettled. Next, I discuss the role of John of Luxembourg as the husband and the middleman between Elisabeth and the Bohemian nobility. In the second part, I present the life of Jacoba of Bavaria, who spent her whole life trying to defend her inherited rights to Holland, Zeeland, and Hainaut. At first, she had to protect her rights from her uncle John of Bavaria and after his death from Philip the Good. Her husbands were supposed to help her defend these rights, but that was not always the case. In the third part, I look for similarities and differences in the government and life of these rulers. In the last section, I present the conclusions emerging from this research.

Anotace

Jméno: Bc. Kristýna Janská

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP v Olomouci

Název diplomové práce: Mezi manželem a lidem – Politické postavení Jakoby Bavorské a Elišky Přemyslovny

Vedoucí diplomové práce: prof. dr. Wilken Engelbrecht

Počet znaků: 120 982

Počet stránek: 59

Počet použitých titulů:

- a) Literární zdroje: 21
- b) Elektronické zdroje: 6

Klíčová slova nizozemsky: Elisabeth I van Bohemen, Jacoba van Beieren, vorstinnen, huwelijk, late middeleeuwen, Přemysliden, Burgondiërs

Klíčová slova česky: Eliška Přemyslovna, Jakoba Bavorská, panovnice, manželství, pozdní středověk, Přemyslovci, Burgund'ané

Krátká charakteristika:

Cílem této diplomové práce je analýza politického a společenského postavení urozených žen ve středověku. Konkrétně byly pro tuto analýzu vybrány Eliška Přemyslovna a Jakoba Bavorská. Vzhledem k tomu, že pohled na ženy a jejich schopnosti se ve středověku lišil od současného, byl pro tehdejší vlastní prosazení žen určující postoj jejich manželů. Tato práce tedy pojednává o vlivu těchto panovnic na politiku a zároveň vlivu jejich politických rozhodnutí na jejich manželství.